

Ἡ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

Υ Π Ο
ΜΑΡΚΟΥ Α. ΣΙΩΤΟΥ
'Ομ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Ἡ πνευματικὴ σύγχυσις καὶ ἡ ἠθικὴ κρίσις τοῦ κόσμου.

Τὴν λῆξιν τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἐπηκολούθησαν τὰ ἐρείπια αὐτοῦ, ἡ λίαν ἐκτεταμένη παγκόσμιος ἀκαταστασία, τὰ ἑκατομμύρια τῶν χαμένων καὶ τῶν ἀπορφανισθέντων ἀνθρώπων, ἡ ραγδαία κοινωνικὴ ἀλλαγὴ, ἡ καταπληκτικὴ ἀνάπτυξις τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἡ εἴσοδος τῶν ἠλεκτρικῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας εἰς τὴν καθημέραν ζωὴν, καὶ τὸ χειρότερον πάντων ἡ τραγικὴ περιφρόνησις καὶ παραβίασις πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς καὶ διατάξεως. Ταῦτα πάντα εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐπικράτησιν τῆς πλέον ἀνησύχου περιόδου διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον. Οὕτω παρουσιάζεται πλέον ὡς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης ἡ γενικωτέρα ἀνασφάλεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄλων τῶν λαῶν. Ταύτην ἐπαυξάνουν καθημερινῶς ἡ ἐπέκτασις τῶν ναρκωτικῶν, τοῦ πανσεξουαλισμοῦ, τῆς βίας τῶν τρομοκρατῶν, τῶν ἀεροπειρατειῶν, τῆς διεθνοῦς ἀναρχίας, καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κόσμου εἰς ζῶνας ἐπιρροῆς τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Πάντα ταῦτα παρεῖχον εὐρύτατον ἔδαφος νέας ἐκάστοτε προβολῆς τοῦ κύρους τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, ἀκόμη καὶ διὰ τῆς εὐρυτέρας προσαρμογῆς τῆς ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τούτων εἰς τὰ νέα ταῦτα δεδομένα τῆς παγκοσμίου ἠθικῆς κρίσεως. Παρὰ ταῦτα οὐδεμίαν ὑπῆρξε μέχρι σήμερον προσπάθεια ἐρμηνείας καὶ κατανοήσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῶν πνευματικῶν προβλημάτων τῆς μεταπολεμικῆς καταστάσεως ταύτης. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπαυξάνει κατὰ τινα τρόπον τὸ μέγα χάσμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐξ ἀντικειμένου μεταξύ τῶν διατάξεων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν συγχρόνων ἀπαιτήσεων καὶ διεκδικήσεων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ὑπ' αὐτῶν διεκδικήσις σήμερον μόνον τῶν δικαιωμάτων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ὑποχρεώσεων των, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατὰ

τὸν πλέον ἐπίσημον τρόπον θεωρητικὴν μόνον ἀναγνώρισιν τῶν προσωπικῶν ἐκάστου δικαιωμάτων, κατ' οὐσίαν δὲ τὸν στραγγαλισμὸν τούτων, καὶ δὴ κατὰ τὸν πλέον εὐκόλον καὶ ἀνεύθυνον τρόπον. Δὲν πρέπει πάντως νὰ λησμονῆται, ὅτι χάριν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν υποχρεώσεων τούτων ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἔκτοτε ἐρμηνεύεται ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία, ὡς ἔκφρασις τῆς ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ περὶ τὴν ἔρμηνείαν καὶ τὴν ἔρευαν τῶν προβλημάτων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας βιβλιογραφία τῆς περιόδου ταύτης εἶναι μὲν ἀξιόλογος, πλὴν ὁμως δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς ὅλα τὰ ἀτομικὰ, κοινωνικὰ, καὶ διεθνῆ προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου. Διὰ τοῦτο τὰ δημοσιεύματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτιμηθοῦν ὡς ἔκφρασις πιστευόντων εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς μία ἀκαδημαϊκὴ προσπάθεια περαιτέρω διαφωτίσεως παλαιῶν προβλημάτων. Τὴν διαφώτισιν ταύτην χαρακτηρίζει ἡ ἐπιστημοσύνη, ἡ σοφιολογικὴ γνῶσις, ἡ ἀκόμη καὶ ὁ βερμπαλισμὸς, ἀνευ τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας περὶ τῆς πνευματικῆς ἀξίας τῆς ἠθικῆς ζωῆς, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Οὕτως ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῆ, ὅτι κατὰ κανόνα ἡ βιβλιογραφία αὕτη στερεῖται τοῦ ἥθους ἐκείνου τῆς πατερικῆς ἔρμηνείας, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκοῦται εἰς τὴν ζωὴν τῶν Πατέρων ἐκείνων καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τῆς διδασκαλίας των. Ἡ βιβλιογραφία αὕτη διακρίνεται εἰς τὴν ἐκλαϊκευμένην διδασκαλικὴν, καὶ εἰς τὴν σοβαρωτέραν, τὴν ἐπιστημονικὴν. Ἡ τελευταία ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νεωτέρων μεθόδων τῆς *Formgeschichte*, τῆς *Redaktionsgeschichte*, καὶ τοῦ *Strukturalismus*. Τὰ δι' αὐτῆς συμπεράσματα κατὰ κανόνα παρουσιάζονται θετικὰ καὶ ἀξιόλογα. Τῆς ἐκλαϊκευμένης βιβλιογραφίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι κατὰ κανόνα ἡ ἔκφρασις τῆς νοσταλγίας μιᾶς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων περισσότερον ἠθικῆς, συμφώνου κατὰ τὸ δυνατὸν πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, πρὸς ἄρσιν τοῦ ἀδιεξόδου, τὸ ὁποῖον σήμερον δημιουργεῖ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ καθόλου πνευματικὴ κρίσις ὅλου τοῦ κόσμου.

2. Ἡ πρακτικὴ καὶ ἐποικοδομητικὴ ἔρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας.

Τὴν τραγικὴν μεταπολεμικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, ἐλάμβανον ἰδιαιτέρας ὑπ' ὄψιν οἱ ἱεροκήρυκες, οἱ ὁποῖοι ἐπέλεγον μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὰ θέματα τῶν κηρυγμάτων των ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Εἰς Γερμανίαν λ.χ. μεγάλην ἀπήχησιν εἶχον τὰ κηρύγματα τῶν καθηγητῶν *Karl Heim* καὶ *Helmut Thielicke*.

α'. Ὁ *Karl Heim* (1874-1958), συστηματικὸς θεολόγος καὶ καθηγητῆς τῶν πανεπιστημίων τῶν πόλεων *Halle*, *München* καὶ *Tübingen*,

καὶ ἰδρυτῆς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ B a d - B o l l, ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἐν αὐτῇ μετ-εκπαιδευομένους Γερμανοὺς ἱεροκέρυκας τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐν συνεχείᾳ ἐκδοθέντος ἔργου του· «Die Bergpredigt Jesu für die heutige Zeit ausgelegt, Tübingen-Stuttgart 1946»¹. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο γίνεται ἀνάπτυξις μόνον τῶν θεμάτων ἐκείνων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἄμεσον οὐσιαστικὴν σχέσιν πρὸς τὸν πόλεμον καὶ πρὸς τὰς ἐξ αὐτοῦ συνεπείας. Τοιαῦτα θέματα εἶναι, ὁ φ ό ν ο ς, ἡ ἐ κ δ ῖ κ η σ ι ς, αἱ φ ρ ο ν τ ῖ δ ε ς τῆς ζ ω ῆ ς, ἡ π ρ ο σ ε υ χ ῆ, τὰ ν ο ῆ μ α τ α τῶν Μ α κ α ρ ι σ μ ῶ ν, ἡ σ ῦ ν ε σ ι ς, ὡ ς αὐτῆ προβάλλεται διὰ τῆς ἐν κατακλείδι παραβολῆς τοῦ Κυρίου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας περὶ οἰκοδομῆς οἴκου ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἄμμου κλπ. Ἐνδιαφέρουσα ἀποβαίνει ἡ ἀντίληψις τοῦ Heim, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας ἀφοροῦν μόνον εἰς τὸν στενότερον κύκλον τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὀλοφύχως ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ θέλημα τοῦ ἐνός καὶ μόνον ἀληθινοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους καὶ χαρακτηρίζει οὗτος ὡς τοὺς «σ ω μ α τ ο φ ὶ λ α κ α ς» τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὁ Heim διετύπωσε καὶ εἰς τὸ ἕτερον συγγενὲς δημοσίευσμά του «Der Himmel auf Erden. Predigt über die Seligpreisungen Jesu», 2. Aufl. Stuttgart 1947.

β'. Ὁ Helmut Thielicke (1908 ἐξ.), καθηγητῆς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῶν πόλεων Erlangen, Heidelberg, Tübingen καὶ Hamburg, ἐδημοσίευσε σειρὰν κηρυγμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Ich aber sage euch. Auslegung der Bergpredigt, Stuttgart 1946»². Ἄλλην σειρὰν κηρυγμάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας περιέχει καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ «Das Leben kann noch einmal beginnen. Ein Gang durch die Bergpredigt, Stuttgart 1956»³. Ὁ Thielicke προσπαθεῖ καὶ εἰς τὸ ἀξιολογώτατον ἔργον του «Theologische Ethik I: Dogmatische, philosophische und kontroverstheologische Grundlegung, Tübingen 1951» νὰ προβάλλῃ τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὀμιλίας ὡς τὴν βάσιν τῆς νέας, τουτέστι τῆς μετὰ

1. Ἄνευ ἐπεξεργασίας τινὸς ἐξεδόθη εἰς 3ην ἔκδοσιν ὑπὸ τὸν τίτλον *Die Bergpredigt Jesu in ihrer praktischen Gegenwartsbedeutung*, Hamburg 1969. — Κριτικὴν τῆς 1ης ἐκδόσεως ἀποτελεῖ τὸ δημοσίευμα τοῦ καθηγητοῦ κ. Κωνσταντίνου Μερεντίτου, *Die Bergpredigt Jesu*, Athen 1958.

2. Τὸ ἔργον ἐπανεξεδόθη τὸ μὲν 1948, ὡς εἶχε τὸ πρῶτον, βραδύτερον δὲ εἰς ἐπισημνῆν μορφήν ὑπὸ τὸν τίτλον *Die Bergpredigt*, Stuttgart 1950.

3. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνετυπώθη πεντάκις (1958, 1960, 1961, 1962, 1965), μεταφράσθη δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς Φιλαδέλφειαν τῆς Ἀμερικῆς (1963).

τοὺς πολέμους ζωῆς, διὰ τῆς § 5 «Die Wandlung des Bergpredigtverständnisses im Sinne der Gewissenserfahrung»⁴. Οὗτος προσπαθεῖ κυρίως διὰ τῆς πρακτικῆς ἐρμηνείας του, ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ πρέπει νὰ ἀναζητῆται εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Διὰ τῆς προσπαθείας του ταύτης ἐπιδιώκει νὰ δώσῃ θάρρος καὶ παρηγορίαν εἰς ὅλα τὰ θύματα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς προβολῆς τῆς «βασίλειας τοῦ Θεοῦ», ὡς τῆς κεντρικῆς ιδέας τῶν Μακαρισμῶν. Κατ' αὐτόν, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὴν θετικωτέραν ἐπαγγελίαν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς πάντας τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς τεθλιμμένους. Πρὸς τούτους παρέχεται διὰ τῆς ἐπαγγελίας ταύτης ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία διαλύει καὶ ἐξαφανίζει πᾶσαν ἀπελπισίαν καὶ φοβίαν τῆς ζωῆς. Ὁ Thielicke κατορθώνει μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ μείνῃ μακρὰν πάσης ἐνθουσιαστικῆς καὶ ιδεολογικῆς ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Οὕτω παρουσιάζεται ὄντως λίαν θετικὸς πραγματιστής, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀσκουμένης ἐρμηνείας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιλέγει, ὡς βάσιν τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ τὸ κείμενον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ καὶ οὐχὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου. Οὕτω λ.χ. κατανοεῖται πῶς ταυτίζει, κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνείαν τοῦ πρώτου Μακαρισμοῦ, τοὺς ἐν αὐτῷ ἀναφερομένους («πτωχοὺς») πρὸς τοὺς πράγματι πτωχοὺς καὶ πεινῶντας τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοὺς ὁποίους οὐδόλως διακρίνει ἀπὸ τῶν θυμάτων, τῶν πτωχευσάντων δηλαδὴ διὰ τῶν συμφορῶν τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ὁ Thielicke, ἂν καὶ συστηματικὸς θεολόγος τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἐνώπιον τῆς τραγικῆς σκηνῆς τῶν θυμάτων τοῦ Πολέμου, δέχεται τὰ καλὰ ἔργα, ὡς αὐτονόητον καὶ ἐπιτακτικὸν χρέος τῶν Χριστιανῶν πάσης ἐποχῆς, πρὸς τοὺς πάσχοντας συνανθρώπους των. Οὗτος βασιζόμενος ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας βλέπει τοὺς Χριστιανούς ἐρχομένους διὰ τῶν καλῶν ἔργων εἰς ἄμεσον προσωπικὴν σχέσιν πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ὁποῖον καὶ ἀναγνωρίζει ὡς τὸ πρότυπον καὶ τὴν στερεὰν πέτραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὀφείλει πᾶς Χριστιανὸς νὰ οἰκοδομῇ τὴν ζωὴν του. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐσωτερικὴ νοσταλγία παντὸς πτωχοῦ καὶ τεθλιμμένου ἀνθρώπου, ὅπως λυτρωθῆ ἀπὸ τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, οὐδαμοῦ ἄλλοθεν εἶναι ἕξωθεν δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθῆ, παρὰ μόνον δι' ὅσων ὑπαγορεύουν εἰς αὐτόν αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Τὴν ἱκανοποίησιν ταύτην ὁ Thielicke, ὡς προτεστάντης θεολόγος, ἀναγνωρίζει εἰς τὴν δι-

4. Ὁρα αὐτόθι, σελ. 553-604. Ἐνταῦθα ἀποβαίνει ἐνδιαφέρουσα ἡ προσπάθεια τοῦ Thielicke νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, περὶ ἀνάγκης ἠθικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Προτεσταντισμοῦ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διὰ μόνης τῆς πίστεως.

δασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῇ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν καὶ καθιστᾷ βᾶσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνείας, οὐ μόνον τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πάσης φύσεως τραγικῶν, ἀτομικῶν καὶ ἐθνικῶν, ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν ἀναγκῶν τῆς μεταπολεμικῆς παγκοσμίου πραγματικότητος.

γ'. Ὁ Ernst Haenchen (1894-1975), διακεκριμένος καθηγητῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὰ πανεπιστήμια τῶν πόλεων Giessen καὶ Münster, εἰς μὴ δημοσιευθὲν εἰσέτι ἄρθρον του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Bergpredigt 1946»⁵ διετύπωσε τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἄποψιν ἐπὶ τῶν χωρίων Ματθ. 5, 39,42, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παραιτούμενος πάσης ἀντιστάσεως γίνεται ὑπαίτιος ἀυξήσεως τῆς ὑπαρχούσης εἰς τὸν κόσμον ἀδικίας, διότι οὕτως ἀφήνονται ἐλεύθεροι οἱ κακοὶ ἄνθρωποι νὰ δράσουν ἀνεμποδίστως εἰς βάρος τῶν ἀγαθῶν μελῶν τῆς κοινωνίας⁶.

δ'. Ὁ Julius Schieder (1888 ἐξ.), διακεκριμένος ἱεροκλήρυξ καὶ ἐκκλησιαστικὸς παράγων τῆς Nürnberg, προσεπάθησεν, ὡς καὶ ὁ Helmut Thielicke, νὰ φέρῃ, διὰ τοῦ δημοσιεύματός του «Die Bergpredigt. Fünf Vorträge, Nürnberg 1948», πάντα Χριστιανὸν εἰς ἄμεσον προσωπικὴν σχέσιν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ διδάξαντος τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ὁ J. Schieder ζητεῖ νὰ προβάλῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς τὸν διδάσκαλον τοῦ πόνου, τῆς θυσίας, τοῦ σταυροῦ, τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀναστάσεως, τὸν νῦν ἐν δόξῃ καθήμενον εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μέλλοντα νὰ ἔλθῃ πάλιν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ κρίνῃ τὰς πράξεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Schieder δηλαδὴ τονίζει ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἀναγιγνώσκει τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ὀφείλει νὰ βλέπῃ εἰς αὐτὰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς τὴν ὁδόν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν σύμπαντος τοῦ κόσμου.

ε'. William F. Graham (1918 ἐξ.), διακεκριμένος καὶ διεθνῶς γνωστὸς Ἀμερικανὸς ἱεροκλήρυξ, διὰ τοῦ πολυκρότου ἔργου του «The Secret of Happiness, New York, 1955»⁷, καταγγέλλει τὴν

5. Ὅρα περὶ αὐτοῦ P. Hoffmann, *Auslegung der Bergpredigt IV: «Bibel und Leben»* 10, 1969, 265, Anm. 69. Πρβλ. U. Berner, μν. ἔργ., 237.

6. Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ P. Sprenger, *Die Bergpredigt*, Witten 1947.

7. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεδόθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1968, μετεφράσθη δέ· α) Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Ulrich Wever, Wuppertal 1956 καὶ 1960· β) Γαλλιστὶ ὑπὸ τῆς Madeleine Blandinier, Vevey 1956· γ) Ὁλλανδιστὶ ὑπὸ τοῦ T. B. van Houten, Zwolle 1956· καὶ δ) Ἰσπανιστὶ ὑπὸ τοῦ Ramon Taibo Siens, Barcelona 1968 καὶ 1970.

ὑπὸ τοῦ κόσμου οὐσιαστικὴν ἄγνοιαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν διαβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, ἄνευ τῆς ὑπ' αὐτῶν τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας. Διὸ καὶ καλεῖ οὗτος πάντας τοὺς Χριστιανούς εἰς μετάνοιαν, ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἁμαρτιῶν των, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ μακρὰν τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βίου αὐτῶν.

Πολλοὶ ἄλλοι ὀμιλῖαι ἐπὶ μεμονωμένων χωρίων ἢ καὶ θεμάτων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας, ὡς καὶ διάφοροι σειραὶ κηρυγμάτων ἐπὶ τῶν διατάξεων αὐτῆς ἐδημοσιεύθησαν εἰς ὅλας τὰς χώρας κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον. Αἱ διατάξεις δηλαδὴ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας προεβάλλοντο γενικώτερον ὡς τὸ πλεόν σύνηθες θέμα κηρυγμάτων, ὀμιλιῶν, σεμιναρίων, διαφόρων ἄρθρων, καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀκόμη παραδόσεων, πρὸς ὑπογράμμισιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ τῶν χριστιανικῶν κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων, ὡς κατευθυντήριος δηλαδὴ γραμμὴ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι γεγονός ὅτι πολλὰ τῶν δημοσιευμάτων τούτων παρουσίαζον ἀνεπιτρέπτους δογματισμούς καὶ ἀκρότητας, ἀπὸ τῶν πλεόν ἐνθουσιαστικῶν καὶ οὐτοπιστικῶν τάσεων μέχρι τῶν πλεόν κενῶν περιεχομένου ρητορικῶν βερμπαλισμῶν, καὶ ὅπως ἀνεδαφικῶν κοινωνιολογικῶν στοχασμῶν. Παρὰ ταῦτα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς πάντα ταῦτα ἐν κοινὸν χαρακτηριστικόν. Τοῦτο εἶναι ἡ πεποίθησις τῶν συντακτῶν τῶν δημοσιευμάτων τούτων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διακυβέρνησις τοῦ κόσμου δὲν θὰ καταστῇ δυνατὴ ἄνευ τῆς ὑπερισχύσεως εἰς αὐτόν τοῦ πνεύματος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς διακρίνεται εἰς ὅλα ταῦτα τὰ δημοσιεύματα ἡ προσπάθεια τῆς μερικῆς ἢ καὶ τῆς γενικώτερας ἐνημερώσεως τῶν ἀγνωστῶν των ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ νοήματος ἐκάστης τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας.

στ'. Ἐνταῦθα ἀξίζει νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρα σημείωσις περὶ τοῦ ἔργου τῆς Christine Bourbeck, Was sagt uns die Bergpredigt heute? Stuttgart 1948, καθόσον ἡ συγγραφεὺς βλέπει τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίαν ὡς τὴν μόνην σανίδα σωτηρίας τοῦ κόσμου, τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημοῦ τῆς ἀπελπισίας ἕνεκα τῶν μεταπολεμικῶν τρομακτικῶν κινδύνων τοῦ μηδενισμοῦ, τοῦ ἀθέου ὑπαρξισμοῦ, τῆς ἀπιστίας, τῆς ἀνηθικότητος, καὶ τῆς βαρβάρου πραγματικότητος τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας. Κατὰ τὴν Bourbeck, ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλία δὲν πρέπει νὰ νοῆται ὡς σειρά ἠθικῶν κανόνων ἢ ἐντολῶν ἢ νομικῶν διατάξεων, ἀλλ' ὡς τρόπος ἐκφράσεως τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ πλήρους κυριαρχίας τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὁποίας καλεῖται νὰ ζήσῃ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι, προκειμένου περὶ τῆς μεταπολεμικῆς Γερμανίας, ἀκόμη καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες αὐτῆς παρουσιάζονται στη-

ρίζοντες τὰς ιδεολογίας τῶν πολιτικῶν προγραμμάτων των ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας, κυρίως ὅσον ταῦτα ἀφοροῦν εἰς τὴν ἐπούλωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς τραγικῆς θέσεως τῆς χώρας των⁸.

3. Ἡ συμβολὴ τῶν νέων ὑπομνημάτων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας.

Ἡ συμβολὴ τῶν ἐκδοθέντων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην νέων ἐρμηνευτικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ περιορίζεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου τῆς Formgeschichte, πρὸς ἀναζήτησιν, ὅπισθεν τοῦ σφριζομένου κειμένου, τῆς πρωταρχικῆς μορφῆς τῶν λόγιων τοῦ Κυρίου. Εἰς τὰ ὑπομνήματα ταῦτα δὲν ἐγκαταλείπεται βεβαίως καὶ ἡ παλαιὰ τακτικὴ τῆς ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ τῆς θεολογικῆς κριτικῆς ἀναλύσεως τοῦ κειμένου, ἡ ὁποία καὶ προσδίδει ἀκόμη εἰς ταῦτα τὸν κύριον τόνον τῆς συμβολῆς των. Ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου καὶ ἡ ἐνταῦθα παρουσίασις αὐτῶν θὰ εἶναι λίαν περιωρισμένη.

α'. Amos Wilder. Οὗτος εἶναι ὁ συντάκτης τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας τοῦ συλλογικοῦ ἔργου «The Interprets Bible, New York 1951, vol. VII, 155-164»⁹. Ὁ Wilder δέχεται ἐνταῦθα, μετὰ σύντομον φιλολογικοῖστορικὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας, μίαν κοινὴν πηγὴν δι' ἀμφοτέρους τοὺς Εὐαγγελιστὰς Ματθαῖον καὶ Λουκᾶν. Κατ' αὐτόν, τὸ ὑλικὸν ἀμφοτέρων τῶν εὐαγγελικῶν ἐκθέσεων τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου προέρχεται ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης. Κατ' αὐτόν, ὁ Κύριος ἀπευθύνει τὴν ὁμιλίαν ταύτην πρὸς τοὺς θέλοντας νὰ γίνουν πολῖται τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ὅποιοι ὀφείλουν νὰ καταβάλουν πᾶσαν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν. Ὁ Wilder δέχεται οὕτω τὴν ἠθικὴν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ "Ὁρους Ὁμιλίας, ὡς ἠθικὴν τῆς ἀλλαγῆς τῆς προσωπικῆς ζωῆς ἐκάστου τῶν πιστῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ἀμφότερα ταῦτα διακηρύσσονται πρὸς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἡ ἀσφαλὴς βᾶσις τῆς κοινωνίας.

β'. P. Benoit - M. E. Boismard. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ τὸ ἀξιολογώτατον ἔργον τῶν δύο τούτων διακεκριμένων Ρωμαιο-

8. Πρβλ. Kurt Schumacher, *Turmwächter der Demokratie. Reden und Schriften*. Hrsg. von A. Scholz, W. G. Oschilewski, Berlin 1962, II, 308 ἐξ. Πρόκειται περὶ ὁμιλίας τοῦ 1946. Ὁρα Eugen Gerstenmaier, *Reden und Aufsätze (1953)*.

9. Ὁρα τοῦ αὐτοῦ, *The Sermon on the Mounth*, New York 1944.

καθολικῶν ἐρευνητῶν τῶν προβλημάτων τῆς ἐρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης, «*Synopse des Quatre Évangiles en français Tome I: Textes, Paris, 1965, 2e éd. 1973, 43-60. Tome II. Commentaire par M. E. Boismard, Paris 1972, 30-41 καὶ 126-158*»). Οἱ συντάκται ἀμφοτέρων τῶν τόμων τοῦ παρόντος ἔργου περιορίζουν τὴν προσπάθειάν των εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ τῆς ἐν τόπῳ πεδινῷ ὁμιλίας τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, πρὸς διάκρισιν τῶν πηγῶν ἐκάστου τῶν Εὐαγγελιστῶν τούτων. Οὕτως ἔχομεν εἰς μὲν τὸν πρῶτον τόμον, ὁ ὁποῖος εἶναι προῖον τῆς συνεργασίας ἀμφοτέρων τῶν ἐρευνητῶν τούτων, παράλληλον παράθεσιν, εἰς ἰδίαν Γαλλικὴν μετάφρασιν, κατὰ τὸν συνήθη τρόπον προκειμένου περὶ «*Συνοψεως*» τῶν τριῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων μετὰ τῶν παρὰ πόδας παραπομπῶν, τῶν ἐπιδράσεων τῶν κυριακῶν λογίων, ἀμφοτέρων τῶν ὁμιλιῶν τούτων τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τῶν ἄλλων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπὶ τῶν μεταποστολικῶν πατερικῶν ἔργων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ψευδευπηγράφων καὶ ἀποκρύφων συγγραφῶν.

Εἰς τὸν δεύτερον τόμον, ὁ ὁποῖος εἶναι κυρίως προῖον τῆς ἐργασίας μόνον τοῦ Boismard, ἀναλύεται τὸ κείμενον ἀμφοτέρων, ἦτοι τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους καὶ τῆς ἐν τόπῳ πεδινῷ, ὁμιλιῶν τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς καθόλου θεωρήσεως τοῦ «*Συνοπτικοῦ Προβλήματος*», τουτέστι τοῦ προβλήματος τῶν πηγῶν ἀμφοτέρων τῶν ὁμιλιῶν. Κατὰ τὸν Boismard, τὴν κλειῖδα τοῦ προβλήματος τούτου παρέχει ἡ θεωρία τῶν «*δύο πηγῶν*». Εἰδικώτερον γίνεται λόγος εἰς τὰς σελίδας 30B-32B περὶ τῶν περικοπῶν ἐκείνων γενικῶς, τὰς ὁποίας παρέχουν μόνον οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, παραλείπει δὲ ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀφορᾷ κατὰ κύριον λόγον εἰς τὰ κείμενα τῶν δύο ὁμιλιῶν, τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους, καὶ τῆς ἐν τόπῳ πεδινῷ. Ὁ Boismard ὑποστηρίζει ἐνταῦθα τὴν ἄποψιν (σελ. 33A-B), κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ματθαῖος δὲν διστάζει νὰ προβῇ εἰς ὠρισμένας μεταφορὰς κυριακῶν λογίων, ἐκ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν εἶχον ταῦτα εἰς τὰς πηγὰς των, ὡς συμβαίνει λ.χ. προκειμένου περὶ τῶν λογίων 5,17¹⁰ καὶ 7,12 (αὐτόθι, σελ. 34B), χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ τὸ νόημα τῶν οὕτω μεταφερομένων λογίων τοῦ Κυρίου. Ὡσαύτως προκειμένου περὶ τοῦ χωρίου Ματθ. 5,31-33, ὁ Boismard δέχεται ὅτι ὁ Ματθαῖος ἀναπτύσσει περισσότερον τὰς σκέψεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἕνεκα τῶν περὶ διαζυγίου ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων τῶν Φαρισαίων (αὐτόθι, 35A). Καὶ περὶ τῶν ἐν Ματθαίῳ 6,1-18 λογίων τοῦ Κυρίου, περὶ ἐλεημοσύνης, προσευχῆς καὶ νηστείας, ὁ Boismard ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος παρουσιάζεται περισσότερον ἐπεξηγηματικὸς ἔναντι τῶν

10. Ὁ Boismard (αὐτόθι 37A) δέχεται ὡς προσθήκην τοῦ Ματθαίου τὴν ἔκφρασιν «*καὶ τοὺς Προφήτας*» εἰς τὸ χωρίον 5,17,

πηγῶν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν ἔρευνητὴν τοῦτον, ὁ Ματθαῖος προσέθεσε καὶ εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγγελίου του 5,7-10 τέσσαρας ἐπὶ πλέον μακαρισμούς, ἐκείνων τοὺς ὁποίους οὗτος εὔρεν εἰς τὰς πηγὰς του (σελ. 35B). Οὕτω βλέπει ὁ Boismard τὴν προσθήκην δύο νέων αἰτημάτων καὶ εἰς τὸ κείμενον τῆς «Κυριακῆς Πρὸς εὐχῆς» (σελ. 36A). Κατὰ τὸν αὐτὸν ἔρευνητὴν, ὁ Ματθαῖος παρουσιάζει γενικώτερον τὴν τάσιν ἐντάξεως τῶν κυριακῶν λογίων εἰς μεγαλυτέρας ἐνότητες. Ὁ Boismard τονίζει τέλος (126-158: Notes § 50. Les Bénédictiones et les Malédictiones), ὅτι ὁ τε Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς προβάλλουν τοὺς «Μακαρισμοὺς» ὡς τὴν εἰσαγωγὴν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, καὶ ὅτι ἀμφότεροι βασιζονται εἰς τὴν πηγὴν τῶν λογίων Q, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει πιστότερον ὁ Λουκᾶς. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Boismard προχωρεῖ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐπὶ μέρους Μακαρισμῶν ἀμφοτέρων τῶν κειμένων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων κυριακῶν λογίων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας, δικαιολογῶν ἐπὶ τῆς προδηλωθείσης βάσεως ὅλας τὰς μεταξὺ τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ διαφοράς.

4. Ἡ προβολὴ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας διὰ μελετῶν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προεβλήθη ἐπαρκῶς ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας διὰ τῶν ἐγχειριδίων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ὡς καὶ διὰ πολλῶν εἰδικωτέρων ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν. Ἀξία ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ἡ βιβλιογραφία, ἡ ὁποία παρουσιάσθη ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, κινήσεως κληρικῶν καὶ θεολόγων τινῶν, πρὸς στήριξιν πολιτικοθρησκευτικῶν σοσιαλιστικῶν τάσεων ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας¹¹. Ἡ μεταπολεμικὴ αὕτη περίοδος προσεφέρετο διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν τάσεων τούτων, ὡς καὶ διὰ τὴν μετάδοσιν των ἐκ τῆς Ἑλβετίας εἰς τὴν Γερμανίαν.

α'. Charl H. Dodd. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἀξίαν προσλαμβάνει διὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ ἐργασία τοῦ διακεκριμένου καὶ συντηρητικοῦ Ἀγγλοῦ Θεολόγου Ch. H. Dodd, *Gospel and Law. The Relation of Faith and Ethics in early Christianity*, New York 1951. Διὰ πρῶτην φοράν ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1929 καὶ 1937, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ α' καὶ ἡ β' ἐκδοσις τοῦ πολυκρότου ἔργου τοῦ H. Windisch, *Der Sinn der Bergpredigt*, προεβλήθη καὶ πάλιν κατὰ τὸν πλέον κατηγορηματικὸν τρόπον ὑπὸ τοῦ Ch. H. Dodd, εἰς τὸ παρὸν ἔργον του, ἡ ἠθικὴ ἀξία τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας, διὰ τὴν καθημέραν ζωὴν

11. Περὶ τούτων ἀλλαχοῦ γίνεται εὐρύτερον λόγος.

τῶν Χριστιανῶν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Dodd ὑπογραμμίζει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς, ὡς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας, στενὴν σύνδεσιν τῆς τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας πρὸς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν καὶ τὴν μίμησιν τοῦ Ἰησοῦ. Κατὰ τὸν Dodd, ἀμφοτέρωτα ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν θετικωτέραν ἔκφρασιν τῆς διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, ὡς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (32-39). Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλους τοὺς ἄλλους θεολόγους τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὁ Dodd οὐδεμίαν βλέπει ἀντίθεσιν τῆς περὶ δικαιοσύνης διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου¹² πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας (46-47). Κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, οἱ τὰ ἀντίθετα φρονούντες θεολόγοι τοῦ Προτεσταντισμοῦ παρεξήγησαν βασικῶς τὴν περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, βασισθέντες μόνον ἐπὶ τῶν χωρίων Ρωμ. 6,14 καὶ 10,4. Διὰ ταῦτα ὁ ἴδιος ὑπογραμμίζει τὴν ἄμεσον σχέσιν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας πρὸς τὸν σταυρικὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Ἡ σχέσις αὕτη ἐντοπίζεται, κατ' αὐτόν, εἰς τὴν προσωπικὴν οἰκειώσιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου διὰ τῆς πίστεως, τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Εἰς ταύτην ἀκριβῶς ἀφοροῦν αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας (46 ἐξ.). Ὁ Dodd ὑπογραμμίζει ἐνταῦθα τὰς κατ' αὐτὸν σαφεῖς ἀπηχήσεις τῆς προσυνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Ρωμ. 12,14· 13,7· 14,15. 1 Κορ. 9,21· 14,37-38. Γαλ. 6,2). Κατὰ τὸν Dodd, ἡ διπλῆ παραβολή, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Κύριος κατέκλεισε τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίαν τοῦ (Μτθ. 7,24-27), προβάλλει σαφῶς τὰς διατάξεις αὐτῆς, ὡς νέον νόμον, ὑπέρτερον τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὑποχρεωτικὸν δι' ἅπαντας τοὺς Χριστιανούς. Ἐνταῦθα τονίζει ὁ Dodd, μετὰ ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως ὅτι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ.Δ., ὁ κάθε πιστὸς δὲν εἶναι μιὰ παθητικὴ ὑπόστασις, ἀλλ' εἷς ζῶν ἐν Χριστῷ ὄργανισμὸς (67 ἐξ.). Κατ' αὐτόν, τὸ κεντρικώτερον, ἅμα δὲ καὶ οὐσιαστικώτερον θέμα τῆς Κ.Δ. εἶναι ἡ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἠθικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν, διὰ τοῦτο καὶ συσχετίζει τὸ χρέος τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ (Ἰω. 13,15 καὶ 34, σελ. 71-75). Ὅθεν ὁ Dodd θεωρεῖ ὡς ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ οὐχὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀπόρριψιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ τὴν διαρκῆ παροχὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς πλέον θετικῆς μαρτυρίας τῆς τηρήσεως ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ (82). Ἀτυχῶς αἱ τόσον ἀξιόλογοι ἀντιλήψεις τοῦ Dodd δὲν ἔτυχον τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν μετ' αὐτὸν ἀσχοληθέντων ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας.

12. 1 Κορ. 7,8-12· 25· 9,21· 14,37-38. Γαλ. 6,2.

β'. A. Hubenthal. Εἰς τὰ πλαίσια τῶν μεταπολεμικῶν τάσεων περὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς παρουσιάζεται λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ κοινωνικῆς ἐπόψεως ἡ ἐργασία τοῦ A. Hubenthal, *Die Bergpredigt als Botschaft an die evangelische Frau*, Bielefeld 1953. Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην προβάλλεται, μετὰ πολλῶν ὑπερβολῶν, τὸ θέμα τῆς καθόλου πνευματικῆς ἐξυψώσεως τῆς γυναικός.

γ'. Karlmann Beyschlag (1923 ἐξ.). Ἡ ἐργασία αὐτοῦ, «*Die Bergpredigt und Franz von Assisi, Gütersloh 1955*¹³» ἀνήκει ἀπὸ μιᾶς ἐπόψεως εἰς τὴν παροῦσαν κατηγορίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει τὸ θέμα του εἰς πέντε μέρη. Τὸ πρῶτον τούτων (11-52) ἀναφέρεται γενικῶς εἰς τὰ ἐρμηνευτικὰ θέματα τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, ἦτοι εἰς τὸ νόημα καὶ τὴν μέθοδον κατανοήσεως αὐτοῦ, εἰς τὸ κύρος καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπὶ μέρους διατάξεων τῆς ὁμιλίας ταύτης, ὡς καὶ εἰς τὸ ἦθος τοῦ Εὐαγγελίου καθόλου. Εἰς τὸ δευτέρον μέρος (53-148) ὁ Beyschlag ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου καὶ εἰς τὴν καθόλου γραμματείαν, ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τοῦ τάγματός του. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα δὲ τούτων ἀσκεῖ τὴν θεώρησιν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Εἰς τὸ τρίτον μέρος (149-205) ἐπιχειρεῖται σοβαρὰ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυσις τῆς ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ἐπιδράσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει ἐνταῦθα, ὅτι μόνον αἱ διατάξεις τῆς ὁμιλίας ταύτης ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν τὸ θεμέλιον τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ὡς γνωστόν, ὁ Ἁγιος Φραγκίσκος ἀντελαμβάνετο τὴν ὑπ' αὐτοῦ μίμησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐχὶ ὡς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς προσωπικῆς προσπαθείας τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, ἀλλ' ὡς ὑπαγόρευσιν τῆς εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίζετο ἡ οὐσία καὶ ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους. Καὶ αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες τῆς πτωχείας ὁ Ἁγιος Φραγκίσκος κατενδεί ὡς ἔκφρασιν τῆς εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Beyschlag καταδεικνύει ἐνταῦθα (153-205) πῶς ἐπηρεάσθη ὁ Ἁγιος Φραγκίσκος ἀπὸ τὰ περὶ ἐλεημοσύνης χωρία τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας (Μτθ. 6,1 πρβλ. καὶ 10,2). Εἰς τὸ τέταρτον μέρος (206-225) συγκρίνονται αἱ ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἀντιλήψεις τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ Λουθήρου. Ἡ σύγκρισις αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασίαν τῶν διατάξεων τούτων· α) διὰ τὴν καθόλου ὑπόθεσιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας· β) διὰ τὴν ἐγκόσμιον πραγματικότητα· καὶ γ)

13. Ὁ Beyschlag εἶχε προηγουμένως δημοσιεύσει ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Die Bergpredigt bei Franz von Assisi und Luther*», ἔρα ThLZ 11, 1953, 688 ἐξ. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐπανεξεδόθη εἰς τὸ τέταρτον μέρος τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας. Πρβλ. Joseph Riccio, *Das Leben Jesu*, Basel 1955, 293. Ὁρα καὶ ἑλληνικὴν μετάφρασιν τούτου ὑπὸ Ἰακίνθου Δημητρίου, Ἀθῆναι (ἀ.ἐ.) 382.

διὰ τὴν ἐνταξίν τῶν πιστῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν Μαθητῶν τοῦ Κυρίου (J ü n g e r s t a n d), καὶ εἰς τὸ ἰδιαιτέρον αὐτῶν ἀξίωμα (J ü n g e r a m t). Ὁ Beyschlag βεβαίως διακρίνει ἐνταῦθα τὰς θέσεις τοῦ Λουθήρου, περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς προσωπικῆς πίστεως, διὰ τὴν σωτηρίαν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων, ἐναντι τῶν θέσεων τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, ὁ ὁποῖος ἐδίδεν ἰδιαιτέραν ἀξίαν εἰς τὸ ἦθος τῶν Χριστιανῶν, ὡς τοῦτο ἀνεπτύσσοτο διὰ τῆς βίωσης τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας. Κατὰ τὸν Λούθηρον, τὸ ἦθος τοῦτο ἦτο ἡ συνέπεια καὶ οὐχὶ ἡ προϋπόθεσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον μέρος (226-232), ὡς ἡ κατακλείς (S c h l u s s) τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Beyschlag, παρουσιάζει μίαν ἀξιολόγησιν τῆς κατὰ καιροὺς ἀσκηθείσης κριτικῆς περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ὁ Beyschlag χαρακτηρίζει τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου φυγὴν τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ὡς τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας, βλέπει δὲ τὴν φυγὴν ταύτην ὡς ἔκφρασιν τῆς συνταπίσεως τοῦ ἠθους τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸ ἦθος τῶν ἀσκητῶν. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ Ἁγιος Φραγκίσκος ἀντελαμβάνετο τὸ ἦθος τοῦτο ὡς τὴν πνευματικωτέραν ἔκφρασιν τῆς μίμησεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν ἀσκητῶν.

Ἡ ὅλη ἐργασία αὕτη τοῦ Beyschlag θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μία προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ πνευματικοκοινωνικοῦ κινήματος τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ὁ Beyschlag ὑπογραμμίζει, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς παρούσης ἐργασίας, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου αὐστηρὰν τήρησιν ὅλων τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας. Δι' αὐτῶν ὁ ἅγιος οὗτος ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μίμησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (159), διὸ καὶ διεκήρυσσε τὴν πτωχείαν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν ὡς τὸ ἰδεώδες τῶν πραγματικῶν Μαθητῶν τοῦ Κυρίου (206 ἐξ.). Κατὰ τὸν Beyschlag, ὁ Ἁγιος Φραγκίσκος ἀντελαμβάνετο τὴν ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίαν ὡς τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῆς καθόλου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἠθικὴν μάλιστα ὄψιν τῆς ὁποίας καὶ ἐταύτιζε πρὸς τὴν χριστολογικὴν ὄψιν τῆς.

Ὁ Beyschlag, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν πρόλογον (11), ἐνδιαφέρεται νὰ παρουσιάσῃ διὰ τοῦ παρόντος ἔργου μίαν καθαρῶς θεολογικὴν διαπραγματεύσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας, ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ ἀσκητικοῦ κινήματος τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, ἐφαρμόζων καὶ τὴν μέθοδον τῆς Formgeschichte, παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι δύσκολος ἡ ἀνασύνταξις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν. Πλὴν ὅμως ἡ ἀντίληψις αὕτη ὑπαγορεύεται περισσότερο ἐκ τῆς δυσκολίας τοῦ Beyschlag νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ ᾠδου ᾠμιλίας ὡς διατάξεις ἐνὸς νέου νόμου, τελειότερου τοῦ νόμου τοῦ Μωυσέως (πρὸβλ. 5,18·26), διὸ καὶ κάμνει εὐρύτατα λόγον περὶ δῆθεν ἐκτιμήσεως τῶν διατάξεων τούτων ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, ὡς παραγόντων ἀναπτύξεως τοῦ χριστιανικοῦ ἠθους, προβάλλει δὲ ὅλως

ιδιαιτέρως τούς Μακαρισμούς, ως παράγοντας του ήθους τούτου. Κατά τον Beyschlag, ο "Άγιος Φραγκίσκος άντελαμβάνετο, ότι έκπηγάξει τὸ ήθος αυτό, άφ' ένός άπό τήν εύσπλαγγνίαν του Θεού (Λκ. 7,36-37, Μρ. 11,25), και άφ' έτέρου άπό τήν μίμησιν του Ίησου Χριστού υπό των Χριστιανών (Μτθ. 6,12). Κατά τον Beyschlag, ο "Άγιος Φραγκίσκος άντελαμβάνετο τήν μετάνοιαν ως τήν μόνην έσχατολογικήν προϋπόθεσιν τής έν Χριστῷ σωτηρίας, διότι, ένῶ ο Κύριος κατεφέρετο μετά ιδιαιτέρας κατηγορηματικότητος κατά τής μοιχείας, ο Ίδιος άνεστρέφετο μετά πορνῶν και άμαρτωλῶν (Μρ. 1,15. Λκ. 13,3-9· 15,7). Ο Beyschlag θεωρεῖ τήν μετάνοιαν διά λογαριασμόν του 'Αγίου Φραγκίσκου, ως άποξένωσιν άπό τής άμαρτίας και άφετηρίαν τής νέας έν Χριστῷ ζωής (29). Προς τήν ζωήν ταύτην οδηγούν τούς άμαρτωλούς, άκόμη και αυτάς τάς πόρνας, αἱ διατάξεις τής έπί του "Ορους 'Ομιλίας, αἱ όποῖαι συνιστοῦν τὸ θεμέλιον τής εύσπλαγγνίας του Θεού και τήν εἴσοδον εἰς τήν βασιλείαν του (50 έξ.). Οὕτω προσδίδεται ουσιαστικός έσχατολογικός χαρακτήρ εἰς τάς διατάξεις τής έπί του "Ορους 'Ομιλίας (35). Εἰς τήν ὄλην διαπραγματέυσιν του θέματός του ο Beyschlag έπιθέτει τήν σφραγῖδα των προσωπικῶν του άντιλήψεων, ως συνοψίζει ταύτας εἰς τάς σελίδας 51-52, έπί των προσωπικῶν σχέσεων του 'Αγίου Φραγκίσκου προς τάς διατάξεις τής έπί του "Ορους 'Ομιλίας. Αἱ άντιλήψεις αὗται εἶναι· α) ἡ άναγνώρισις των διατάξεων τής έπί του "Ορους 'Ομιλίας ως έκφράσεως τής εύσπλαγγνίας του Θεού· β) ἡ δι' αὐτῶν έκφρασις του ήθους τής ήθικῆς διδασκαλίας του Ίησου Χριστού· και γ) ἡ διά των διατάξεων τούτων συνταύτισις τής ήθικῆς ζωής προς τήν οὐσίαν τής σωτηρίας, τήν ήθικήν δηλαδή τελείωσιν διά τής πλήρους μιμήσεως του Ίησου Χριστού.

δ'. G. Gloege. 'Ο εὐσεβιστής συντάκτης του άρθρου «Bibli- zismus II», του θρησκευολογικοῦ λεξικοῦ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. Aufl. Tübingen 1957, I, 1263, G. Gloege, δέχεται τήν έπί του "Ορους 'Ομιλίαν ως έκφρασιν τής θείας δικαιοσύνης και ως προδιατύπωσιν τής ζωής των πραγματικῶν Χριστιανῶν, οὐχι ὅμως και ως περιέχουσιν συγκεκριμένας διατάξεις ένός έγχειριδίου χριστιανικῆς ήθικῆς.

ε'. H. Lilje (1899-1977). 'Αξία σημειώσεως παρουσιάζεται έν- ταῦθα και ἡ παιδαγωγικὸς χαρακτήρως έργασία του Γερμανοῦ H. Lilje, Anweisung zum neuen Leben. Eine Einführung in die Bergpredigt, Hamburg 1957. Έν αὐτῇ ο συγγραφεὺς ύπογραμμίζει τήν ιδιαιτέραν παιδαγωγικήν αξίαν τής έπί του "Ορους 'Ομι- λίας. Κατ' αὐτόν, ἡ 'Ομιλία αὕτη περιλαμβάνει εἰς τάς έπί μέρους διατάξεις της τήν δύναμιν, τήν άπαιτουμένην εἰς άπάσας τάς περιπτώσεις τής καθη- μέραν ζωής των ανθρώπων, διά τήν πλήρη επανόρθωσιν τής πνευματικῆς ύποστάσεώς των. 'Ο Lilje ύπογραμμίζει ιδιαιτέρως τήν αντίθεσιν των δια-

τάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ κομμουνισμοῦ.

Εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας καὶ παρὰ τὰς σταθερὰς ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Προτεστάντων θεολόγων τῆς Δύσεως περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν ζωὴν του τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, ἡ κατηγορηματικὴ αὐτοῦ ἐντολὴ «Ἐσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν» (Μτθ. 5,48) ἀποτελεῖ διαρκῆ πρόκλησιν νέας ἐκάστοτε βασάνους τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐντολῆς ταύτης καὶ πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς τελειότητος εἰς τὴν καθημέραν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Χριστιανῶν συνετάγησαν πλεῖσται ὄσαι ἐργασίαι.

στ'. Rudolf Schnackenburg. Ὁ διακεκριμένος οὗτος ρωμαιοκαθολικὸς ἐρμηνευτὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπελήφθη πρῶτος τοῦ θέματος τούτου εἰς τὰς §§ V καὶ VI τοῦ πρώτου μέρους τοῦ διτόμου ἔργου του «Christliche Existenz nach dem N.T. Abhandlungen und Vorträge, München 1967, I, 109-154»¹⁴. Ὁ Schnackenburg ἀφορμᾶται ἐνταῦθα εἰς τὴν καθόλου ἔρευνάν του ἐκ τοῦ ἐρωτήματος πῶς βλέπουν σήμερον οἱ Ἰουδαῖοι τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας; Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ παραθέτει ἐν ἀρχῇ τὰς γνώμας τῶν Ἰουδαίων Jos. Klausner καὶ H. J. Schoeps, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὰς γνώμας διαφόρων Προτεστάντων θεολόγων, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας δὲν ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ νὰ κατανοήσουν δι' αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἀδύνατον τῆς σωτηρίας των, μακρὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τοὺς θεολόγους τοῦ Προτεστάντισμοῦ, ὡς γνωστόν, ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ παραμένει ἀμαρτωλός, τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἐξαρτωμένης ἀπολύτως ἐκ τῆς χάριτος τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Schnackenburg δέχεται (αὐτόθι 113) ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη ἔχει πλέον πλήρως ἐγκαταλειφθῆ, μετὰ τὸ κατ' αὐτῆς θανάσιμον κτύπημα τοῦ Hans Windisch.

Ὁ Schnackenburg ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται συντόμως εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς «θεωρίας τοῦ φρονήματος», ἐκείνους δηλαδὴ κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ δια-

14. Ἡ § V ἐπιγράφεται: «Die Bergpredigt Jesu und der heutige Mensch» (19-130). Αὕτη ὑποδιαιρεῖται εἰς τρεῖς ὑποπαραγράφους: α) «Unzulängliche Antworten» (111-117)· β) «Die Bergpredigt im Rahmen der gesamten Verkündigung Jesu» (118-125)· γ) «Die Bergpredigt als Weisung für unser heutiges Leben» (125-130). Ἡ § VI ἐπιγράφεται: «Die Vollkommenheit des Christen nach Matthäus» (131-154). Αὕτη ἀναλύεται ὡσαύτως εἰς τρεῖς ὑποπαραγράφους: α) «Die alttestamentliche jüdische Grundlage des Vollkommenheitsbegriffes» (131-138)· β) «Die Vollkommenheit nach der Bergpredigt» (138-147)· γ) «Vollkommenheit und Nachfolge Jesu» (147-154).

τάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας συμβάλλουν ἀπλῶς εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος τῶν Χριστιανῶν (O. Baumgarten, P. Weinel, R. Bultmann κλπ.), ἐντεῦθεν ὑπογραμμίζει οὗτος καὶ τὰς δυσκολίας τηρήσεως ὑπὸ τῶν πιστῶν τῶν διατάξεων τῆς ὁμιλίας ταύτης. Ὁ Schnackenburg διερωτᾶται ἀκόμη μέχρι ποίου σημείου συμβάλλει καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν εἰς τὴν ἀποδυνάμωσιν τοῦ κύρους τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, ὡς ἠθικῶν ἀξιώσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος πρωτίστως παρατηρεῖ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταυτισθῇ ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν ἀπλῆν ἐρμηνείαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, διότι βλέπει μεγάλην καὶ οὐσιαστικὴν τὴν μεταξὺ τούτων ἀπόστασιν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Schnackenburg ἐκφράζει τὴν εὐαισθησίαν τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἐρευνητῶν, διὰ τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας ἕνεκα τῆς παραδοσιακῆς ἐρμηνείας των ἐπὶ τῶν περὶ ἠθικῆς διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Οὗτος δὲ διαβλέπει εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας τὸν κίνδυνον ἰσοπεδώσεως τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, καθόσον, κατὰ τὰς κατηγορίας ταύτας, αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνοχλοῦν πάντα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἐμπειρίαν τῶν δυσκολιῶν τῆς καθημέραν ζωῆς. Περαιτέρω, θέλων ὁ Schnackenburg νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας ἐρμηνευτικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας του, παραβλέπει τὴν ὑπαρξίν ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς πραγματικότητος τῆς θείας δημιουργίας, τῆς ἠθικῆς δηλαδὴ τάξεως τοῦ φυσικοῦ δικαίου, καὶ τῆς ἠθικῆς τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας εἶναι ὅπως δὴποτε ἀνώτεραι τῶν ἠθικῶν διατάξεων τῆς Π.Δ., διότι αὐταὶ εἶναι ἀκριβῶς δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ διὰ τῆς πρὸς τοῦτο ἐνθέρμου ἐπιθυμίας τῶν πιστῶν¹⁵. Εἰς τὸ ἐν λόγω ἔργον του (I', 118) ὁ Schnackenburg ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ συνόλου τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αἱ ὁποῖαι ὅμως διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν κηρύγματος τῶν ἡγετῶν τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας προσέλαβον διαφόρους μορφάς, γεγονόνες ἕπερ συνέβη προκειμένου καὶ περὶ τῶν δύο ἀντιστοιχῶν ὁμιλιῶν, τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου (5-7), καὶ Λουκᾶ (6,20-48).

Ὁ Schnackenburg προχωρεῖ ἐν συνεχείᾳ (118-124) εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς καθόλου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὴν οὐσιαστικὴν δὲ σύνοψιν ταύτης ἀναγνωρίζει οὗτος εἰς τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου «...πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἡ γυγικὴν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν

15. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, *Bergpredigt*. Lexikon für Theologie und Kirche. 3. Aufl. 1968, II, 225-227 καὶ «*Naheerwartung*» ἀπόθθι, VII, 1962, 777-779.

τ ᾤ Εὐαγγελίῳ» (Μρ. 1,15). Δι' αὐτοῦ ὁ Schnackenburg ἀναγνωρίζει ὅτι αἱ ἡμέραι τῆς ἐπὶ γῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσιάζουν τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ συνιστοῦν τὸν καιρὸν τῆς ὀριστικῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἄρχεται διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατατείνει ἀδιαλείπτως εἰς τὴν τελειώσιν της. Κατὰ τὸν Schnackenburg, ἡ τελειώσις αὕτη παραμένει ὡς ἡ ὑπόθεσις τοῦ μέλλοντος, ἀναγνωρίζεται δὲ καὶ αὕτη ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ, καθόσον ἡ πραγματοποίησις της βασιάζεται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Schnackenburg βλέπει εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο τὸν στόχον, τὸ κέντρον καὶ τὸ νόημα τῆς ἠθικῆς προστακτικῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατ' αὐτόν, διὰ τοῦ κηρύγματος τούτου ἤρχισε καὶ ὁ χρόνος τῆς χάριτος καὶ ἡ περίοδος τῆς ἐν Χριστῷ θείας λυτρώσεως, ἡ τελειώσις τῆς ὁποίας παραμένει ἕως διὰ τὸν παρόντα κόσμον ἀπλῆ ἐπαγγελία (αὐτόθι 120). Ὁ Schnackenburg οὕτω δέχεται ὅτι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ θὰ εἰσέλθουν μόνον ὅσοι ἐκπληροῦν τὸ θέλημα αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀπολυτρώσεως (Μτθ. 7,21). Κατὰ τὸν Schnackenburg, τὴν τελειώσιν τῆς σωτηρίας, ἥτοι τὴν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαν, ἐγγυῶνται ὀρισμέναι προϋποθέσεις. Οὐσιαστικωτέρα τούτων εἶναι ἡ εἰδικώτερον διὰ τῶν Μακαρισμῶν καὶ γενικώτερον δι' ὅλου τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὀμιλίας ἠθικὴ πρόσκλησις πάντων ὡς ἀκροατῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Μτθ. 6,53), ὡς καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν ἐνεργὸς ἀναζήτησις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Schnackenburg ἀναφερόμενος ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ταυτίζει πρὸς τὰ ἔσχατα, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ χρόνος οὗτος παραμένει ἀποκεκρυμμένος καὶ δι' αὐτόν τὸν Ἰῖδον τοῦ Θεοῦ (Μτθ. 24,36. Μρ. 13,32. Λκ. 17,20-24), ἂν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως δημιουργῆται ἡ ἐντύπωσις ὅτι οὗτος εἶναι «συνεσταλαμένος» (1 Κορ. 7,29). Διὰ ταῦτα ὁ Schnackenburg τονίζει ὅτι ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει πρωτίστως νὰ ἀποκολλήσῃ τὰς σκέψεις του ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς καὶ νὰ σκέπτεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατηγοριῶν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι νὰ βλέπῃ τὰ πάντα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀπολυτρώσεως σύμπαντος τοῦ κόσμου, ἡ πραγματοποίησις τῆς ὁποίας θὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς συνεχοῦς καὶ ἀδιακόπου ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων οἰκειώσεως τῆς ἀπολυτρωτικῆς χάριτος τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸν Schnackenburg, τοῦτο καθιστᾷ σαφές καὶ μόνη ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου (4,26-29) διασφραζομένη παραβολὴ τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ αὐτομάτως βλαστάνοντος σπόρου¹⁶. Ὁ Schnackenburg οὕτως ἀξιολογεῖ μόνον ἐσχατολογικῶς τὴν

16. Πρβλ. R. Schnackenburg, *Gottes Herrschaft und Reich*, Freiburg i. Br., 3. Aufl. 1962, 98-109. Πρβλ. N. A. Dahl, *The Parables of Growth*. «Studia Theologica» 5, 1951, 132-166.

ἠθικὴν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὀμιλίας, ἀποκρούει δὲ πάσας τὰς λοιπὰς ἐρμηνείας. Ἡ ἐσχατολογικὴ δὲ αὕτη ἐρμηνεία τοῦ Schnackenburg βασίζεται οὐχὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανοῦ ἔναντι τῶν γῆινων πραγμάτων, ἀλλ' ἔναντι τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ Μτθ. 6,24, καὶ τοῦτο διότι, κατ' αὐτὸν τὰ γῆινα διατηροῦν πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τῆς παροδικότητος, τῆς ἀνασφαλείας, καὶ τῆς ἀνυπαρξίας (1 Κορ. 7,31). Ὁ Schnackenburg ὑποστηρίζει, ὅτι πᾶς Χριστιανὸς ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς λόγους καὶ τὴν μεγαλειώδη διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐχὶ ἀπλῶς ἓνα νέον νομοθέτην καὶ διδάσκαλον, ἀλλὰ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἀξιοῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴν υπερτάτην πνευματικὴν τελειότητα, διότι δηλαδὴ ὁ ἴδιος προσφέρει πρὸς πάντας τὴν θεϊκὴν του ἀγάπην, ἡ ὁποία καὶ συνιστᾷ τὴν οὐσίαν τῆς πραγματικῆς σωτηρίας (Μτθ. 11,29-30). Ὁ Schnackenburg πάντως ἐξαιρεῖ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῆς ἀφοσιώσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς ἐντολάς καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁷.

Ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὀμιλίας ὁ Schnackenburg δέχεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐχρησιμοποίησεν εἰκόνας καὶ παραδείγματα οἰκεῖα πρὸς τὰ πλήθη, ὡς ἄλλωστε ἦτο τότε συνήθεια (124). Ταῦτα ὅμως δὲν πρέπει σήμερον νὰ ἐρμηνεύωνται κατὰ λέξιν, διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπηυθύνετο εἰς τὴν νοοτροπίαν τῶν τότε ἀκροατῶν του. Κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, ἀποβαίνει χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ὄρκου, ἡ ὁποία παρουσιάζεται μόνον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὀμιλίαν (125).

Εἰς τὴν 3ην ὑποπαράγραφον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Bergpredigt als Weisung für unser heutiges Lebens» (125-130), ὁ Schnackenburg ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπευθύνει τὴν αὐτὴν ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου πρὸς Χριστιανούς ἐξ Ἰουδαίων, ὁ δὲ Λουκᾶς πρὸς Χριστιανούς ἐξ ἐθνῶν. Οὕτως ἐξηγεῖ τὰς παραλείψεις τοῦ Λουκᾶ ὡς περιττάς καὶ αὐτονόητους, χωρὶς νὰ ἀλλοιώνεται δι' αὐτῶν τὸ πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Κυρίου¹⁸. Ὁ Schnackenburg βλέπει πολλὴν ἔμφασιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ διατύπωσιν τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της εὐθὺς μετὰ τοὺς μακαρισμούς (Λκ. 6,27), καὶ τῆς ἐξισώσεως τῆς ἀγάπης ταύτης πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἔναντι πάντων τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος δηλαδὴ βλέπει ὅλως διάφορον διατύπωσιν τῶν λογίων Μτθ. 5,39-48 εἰς τὸ χωρίον τοῦ Λουκᾶ 6,27-35. Διὰ τῆς ἀγάπης του πρὸς τοὺς ἰδίους ἐχθρούς ὁ Χρι-

17. Ὁρα Αὐτόθι I, 124: «Insofern ist die Bergpredigt ein allgemeines Programm, das für jeden Einzelnen spezialisiert werden muss. Sie ist ein Manifest, das an alle ergeht, aber der Anwendung auf die geschichtliche Situation bedarf».

18. Πρβλ. H. Kahlefeld, *Der Jünger*. Eine Auslegung der Rede Luk. 6, 20-49, 2 Aufl. Frankfurt a. M. 1962. H. W. Bartsch, *Feldrede und Bergpredigt*. Redaktionsarbeit in Lk. 6. Theologische Zeitschrift 16, 1960, 5-18.

στιανὸς μιμεῖται τὸν Θεόν, ὡς ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀγάπης ἐνυπάρχουν ὅλα τὰ σπέρματα τῆς θυσίας, διὸ καὶ νοεῖται αὕτη ὡς διπλῆ ἐντολή, ὡς ὑποχρέωσις δηλαδὴ ἔναντι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης ταύτης ὁ Schnackenburg βλέπει τὴν ἀνακεφαλαίωσιν πασῶν τῶν ἐντολῶν (127). Διὰ τῆς αὐτῆς ἐντολῆς ἐκφράζεται ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν πάντων σκέψις καὶ ἐπιθυμία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Schnackenburg, ὡς ἔμπειρος ἐρμηνευτὴς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἐκτιμᾷ ὀρθῶς καὶ δεόντως τὴν ἐνότητα ταύτην¹⁹. Ἡ ἐνότης αὕτη συνιστᾷ ἀκριβῶς καὶ τὸν ἀσφαλῆ γνώμονα τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὸν Schnackenburg, αὕτη ἦτο ἡ μοναδικὴ καὶ ἕμμονος σκέψις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο καὶ δὲν δέχεται οὗτος ὡς ἄλλην διατύπωσιν τῆς ἐντολῆς τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπης τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀπάντησιν τοῦ νομικοῦ (Λκ. 10,27). Ἡ ἀπάντησις αὕτη ὄντως παρουσιάζει εἰς τὸ χωρίον Μρ. 12,28-31 ἄλλην διατύπωσιν. Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Schnackenburg σημαίνει ὅτι ὁ Χριστιανὸς λαμβάνει γνῶσιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸν πλησίον, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς του. Οὕτως ἐμβαθύνων ὁ Schnackenburg εἰς τὸ νόημα τῆς περὶ ἀγάπης διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατανοεῖ πλήρως καὶ ὀρθῶς τὴν ἀξίαν καὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, διὰ τὴν καθημέραν ζωὴν τῶν Χριστιανῶν. Κατ' αὐτόν, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν κατανοεῖ διὰ τῶν διατάξεων τούτων τί θέλει ἀπὸ αὐτῶν ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Κατὰ τὸν Schnackenburg, τοῦτο ἤθελεν ἀκριβῶς νὰ ἐκφράσῃ καὶ ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος, διὰ τῆς συστάσεώς του «ἀ γ ά π α κ α ι π ρ ά τ τ ε π ᾶ ν ὅ, τ ι θ έ λ ε ι ς». Οὕτως ἀντιλαμβάνεται ὁ Schnackenburg τὴν «ἀ γ ά π η ν» ὡς τὴν χρυσῆν κλεῖδα τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς. Ὁ Schnackenburg ἀναγνωρίζει βεβαίως, ὅτι πέρα τῆς ἀγάπης παραμένουν ἀνοικτὰ πολλὰ θέματα τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, καὶ πολλὰ προβάλλουν ἐρωτηματικὰ ἐπὶ τῶν πλέον περιπλόκων ἐκφάνσεων τῆς τε ἀτομικῆς καὶ τῆς δημοσίας ζωῆς. Τοιαῦτα εἶναι λ.χ. ὁ πλοῦτος, ὁ πλέον ἐπικίνδυνος πειρασμὸς τῶν ἀνθρώπων (Μτθ. 6,19-21. Λκ. 12,33), ἡ ὑποκρισία τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐπιδείξεως (Μτθ. 6,1. Μρ. 10,42 ἐξ.), αἱ φιλοδοξίαι (παράδειγμα ἡ συμπεριφορὰ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου). Κατὰ τὸν Schnackenburg, ἔναντι τούτων ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ σκέπτεται πάντοτε τὸ κατὰ Θεὸν προσωπικόν του χρέος, τὸ ὁποῖον ὑπαγορεύεται διὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἀπὸ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Οὕτω προβάλλει, διὰ πάντα Χριστιανόν, ὡς πρὸς μὲν τὸν πλοῦτον ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἐλεημοσύνης (Μρ. 10,25), ὡς πρὸς δὲ τὰς φιλοδοξίας ἡ ἀρετὴ τῆς ταπεινώσεως ἐνώπιον τῶν ἄλλων. Ὁ Schnackenburg διακρίνει οὕτω (130) μεταξὺ ἠθικῆς προστακτικῆς καὶ λυτρωτικῶν ἐντολῶν. Δέχεται δηλαδὴ ὅτι

19. Ὁρα R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*. III. Teil, Freiburg-Basel-Wien 1975, 214-221.

οί Χριστιανοί τελούν, ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς χάριτος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πειρασμῶν τῆς ζωῆς, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύονται αἱ προσωπικαὶ ἀδυναμίαι ἑνὸς ἑκάστου. Εἰδικώτερον ἀναγνωρίζει οὗτος ὡς πραγματικὸν πειρασμὸν καὶ τὸν δίσχυρισμόν, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Κυρίου εἶναι ἀνεκπλήρωτοι²⁰. Πάντως ὁ ἐρευνητὴς οὗτος ἀποδέχεται, ὅτι κατὰ τὸ Μρ. 10,27, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς παρέχει μετὰ τῶν ἐντολῶν του καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τήρησιν αὐτῶν. Πρὸς τούτους βλέπει ἐπὶ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀδιάλειπτον τὴν ἔκφρασιν τῆς θείας εὐσπλαγχνίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς βοηθεῖ πάντας τοὺς θέλοντας τὴν σωτηρίαν των.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναπτύσσεται εἰς τὰ προδηλωθέντα τρία μέρη ἡ VI παράγραφος τῆς ἐργασίας τοῦ Schnackenburg. Θέμα ταύτης, εἶναι ἡ περὶ «τ ε λ ε ι ὅ τ η τ ο ς» διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον. Εἰς τὸ ἀ' μέρος ἐξετάζεται ἡ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ θεμελιώσις τῆς ἐννοίας τῆς τελειότητος (I', 134-138). Εἰς τὸ β' μέρος παρουσιάζεται ἡ ἐννοια τῆς τ ε λ ε ι ὅ τ η τ ο ς κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίαν (I', 138-147). Καὶ εἰς τὸ γ' μέρος συσχετίζεται ἡ ἐννοια τῆς τ ε λ ε ι ὅ τ η τ ο ς πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς «ἀ κ ο λ ο υ θ ί α ς» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ («Nachfolge Jesu», I' 147-150). Ὁ Schnackenburg θεωρεῖ τὴν ἐν Ματθ. 5,48 προτροπὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τὸ τέλειον συμπέρασμα τῆς ἐντολῆς του περὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἐχθρῶν, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀκριβῶς αὐτὴν ταύτην τὴν μιμησιν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Κατ' αὐτόν, ἡ σύνδεσις αὕτη τῶν συστάσεων τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς του, καὶ τῆς δι' αὐτῶν μιμήσεως τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζεται σαφεστέρα εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ Λουκᾶ (6,35-36), διὸ καὶ δέχεται ταύτην ὡς πρωταρχικὴν²¹. Ὁ Schnackenburg ἐπικαλεῖται ἐνταῦθα τὸν Jacques Dupont, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ χρῆσις ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τοῦ ὄρου «ε λ ε ἡ μ ω ν» ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Βίβλου, καὶ διότι οὗτος ἀπαντᾷ συχνότερον εἰς τὴν Π.Δ., ὡς κατηγορημα τοῦ Θεοῦ²², εἰς δὲ τὸ κείμενον τοῦ Λουκᾶ προσιδιάζει καλύτερον ὡς πρὸς τὴν ἔναντι τῶν ἀνθρώπων συμπεριφορὰν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸν Schnackenburg, ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος σκοπίμως μεταλλάσσει τὴν λέξιν «ε λ ε ἡ μ ω ν ε ς» διὰ τῆς λέξεως «τ ε λ ε ι ο υ». Διὰ τῆς ἀλλαγῆς δὲ ταύτης ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ παρουσιάσῃ ἰσχυροτέραν τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς διότι ἡ τελειότης ἀπαιτεῖ τὴν διαρκῆ προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς διατυπώ-

20. «Wir werden versucht sein zu sagen: Jesu Forderungen sind unerfüllbar, auch dies ist eine Form der Versuchung.

21. Πρβλ. J. Dupont, *Les Béatitudes*, 2e éd. Brügge-Löwen 1958, I' 154. Τοῦ αὐτοῦ, «Soyez parfaits» (Mt 5,4)—«Soyez miséricordieux» (Lu 6,36). Sacra Pagina II, 150-162, Paris-Genbloux 1959.

22. Ὁρα Sacra Pagina II, 154 ἐξ.

σεως τοῦ Ματθαίου προβάλλεται ἀκριβῶς ἡ δικαιοσύνη ὡς ἀνωτέρα τῆς συνήθους, ὑπογραμμίζεται δηλαδὴ δι' αὐτῆς τὸ «π λ ε ῖ ο ν» τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης (I', 140). Κατὰ τὸν Schnackenburg, τὴν ἐντονωτέραν ταύτην διατύπωσιν τοῦ Ματθαίου δικαιολογεῖ καὶ ἡ ἐξάρτησις αὐτοῦ ἐκ τοῦ Λευϊτ. 19,2. Ἡ ἐξάρτησις αὕτη σημαίνει ὅτι ὁ Ματθαῖος συνδέει, συμφώνως πρὸς τὴν τότε κρατοῦσαν παράδοσιν, τὸν δεκάλογον πρὸς τὸν περὶ ἠθικῆς ζωῆς νόμον, καὶ οὕτω συνυφαίνει ἀμφοτέρα τὰ στοιχεῖα ταῦτα διὰ τῶν πρωτοχριστιανικῶν παραινετικῶν διδαχῶν²³ (I', 140). Τὴν συσχέτισιν ταύτην ὁ Schnackenburg βλέπει καὶ εἰς τὸ χωρίον Μτθ. 19,18-19 πρὸς τὸ Λευϊτ. 19,18 ἐξ. (πρβλ. Μτθ. 5,21 ἐξ.). Ἐνταῦθα δέχεται οὗτος τὴν περὶ τῆς τελειότητος ἔννοιαν τοῦ Ματθαίου ὡς συλλογικὴν ἔκφρασιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἅμα δὲ καὶ ὡς ἔκφρασιν τῆς ὑποχρεώσεως τῶν Χριστιανῶν ἔναντι τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρεχομένης εἰς αὐτοὺς σωτηρίας.

Κατὰ τὸν Schnackenburg, ἡ διδασκαλία αὕτη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει καθαρῶς ἐσχατολογικὸν περιεχόμενον, διὸ καὶ ἀπαιτεῖ νέαν ἠθικὴν, πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀμαρτίας καὶ προσανατολισμὸν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δέχεται ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν πλήρως ἐπὶ τῆς γῆς, πλὴν ὅμως μετασχηματίζουσι ἐπαρκῶς τὸ φρόνημα καὶ τὰς πράξεις τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ἡ ζωὴ αὐτῶν νὰ προσλαμβάνῃ τὴν μορφήν τῆς πραγματικῆς λυτρώσεως τῶν ἐσχάτων καιρῶν (I', 142). Ἡ μορφή αὕτη ὡς ἔκφρασις τῆς παρουσίας ζωῆς ἀποκαλύπτει τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεϊκῆς ἀκτινοβολίας, διὰ τῆς ὁποίας καὶ διαλύονται τὰ πάθη τοῦ μίσους, τῆς ἐχθρότητος, τῶν κοσμικῶν φροντίδων, προσφέρεται δὲ αὕτη καὶ ὡς βάσις ἐπαναποκαταστάσεως τῆς ἀρχικῆς φυσικῆς τάξεως εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς θείας δημιουργίας. Αὕτη συνιστᾷ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ ἐκφράζεται διὰ μιᾶς ἐκάστης τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας (I', 143). Αὗται ἀποσκοποῦν εἰς τὴν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄμεσον ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Οὕτω παρουσιάζεται, διὰ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας, ὡς νέον οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ θείας ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὸ στοιχεῖον τῆς τελείας ἀφοσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Διὰ ταῦτα καὶ κατανοεῖ ὁ Schnackenburg τὴν τοιαύτην ἠθικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ μόνον ὡς ἀξίωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ὡς ἴδιαν αὐτοῦ προσφορὰν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Schnackenburg βλέπει συνυπάρχουσαν εἰς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας (Μτθ. 6,9-13· 6,

23. Πρβλ. K. r. S t e n d a h l, *The School of St. Matthew*, Uppsala 1954, 136-138.

25-32· 7,7-11) και την ικανότητα έκτελέσεώς των υπό τῶν Χριστιανῶν (I', 145). Πρόκειται περὶ τῆς θετικῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ ἔργα τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὕτω νοεῖται ἡ ἔννοια τῆς «σωτηρίας» ἔχουσα καθαρῶς χριστολογικὸν περιεχόμενον, ὅπως διάφορον τῆς περὶ αὐτῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεως. Ἡ χριστιανικὴ δηλαδή τελειότης σημαίνει μίαν διαρκῆ, βῆμα πρὸς βῆμα συντελουμένην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν πρόοδον, χωρὶς δι' αὐτῆς νὰ φθάνη ποτὲ ὁ ἀνθρώπος εἰς τὸ τέρμα. Αὕτη σημαίνει κατ' οὐσίαν τὴν πλήρη παράδοσιν τοῦ Χριστιανοῦ κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἄνευ ὑπολογισμοῦ τίνος τῶν πρὸς τὴν τελειότητα ἀπαιτούμενων βημάτων, τὴν μετάστασιν δηλαδή τοῦ Χριστιανοῦ εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἀγάπης πρὸς πάντας, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη αὕτη σημαίνει ζωὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ. Ἡ ζωὴ αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἡ συνέπεια ἐνὸς ἠθικοῦ σχεδίου, ἀλλὰ πλήρους ἀνακαινίσεως τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς πίστεως καὶ διὰ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν κλήσιν τῆς πίστεως ταύτης. Ὁ Schnackenburg βλέπει τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐκφραζομένην ἀκριβῶς εἰς τὴν διατύπωσιν ἐξ Ἰσου τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ. Ὡς δὲ προελέχθη, οὗτος δικαιολογεῖ τὰς μεταξὺ τῶν δύο Εὐαγγελιστῶν τούτων διαφορὰς διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν πρὸς οὐς ἀπηυθύνετο ἕκαστον τῶν Εὐαγγελίων τούτων (I', 146, 147).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Schnackenburg ἀναφερόμενος (I', 147-150) εἰς τὰς ἐννοίας τῆς «τελειότητος» καὶ τῆς «ἀκολουθίας» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ («Vollkommenheit und Nachfolge Jesu»), παρατηρεῖ ὅτι ὁ ὅρος «τέλειος», ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται μόνον δις ὑπὸ τοῦ Ματθαίου, προσλαμβάνει ἤδη εἰς τὴν δευτέραν ὑπ' αὐτοῦ χρῆσιν (Ματθ. 19,21) τὴν ἐννοίαν τῆς «ἀκολουθίας» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς πλήρους δηλαδή συνταυτίσεως τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὴν ζωὴν Ἐκείνου (Μρ. 10,17-22). Κατὰ τὸν Schnackenburg, ὁ Ματθαῖος χρησιμοποιεῖ ἐναυθὰ τὸ κείμενον τοῦ Μάρκου, τὸ ὁποῖον καὶ ἀλλάζει σκοπίμως (I', 147-149), διὰ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους παράδειγμα ἄριστον, πρὸς μίμησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὕτω προβάλλει ὁ Ματθαῖος τὸν πλούσιον νεανίσκον, ὡς τύπον τῶν πρὸς τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα ὑποψηφίων, ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἰουδαίων. Χαρακτηριστικὴ ἀποβαίνει ἡ πρὸς αὐτὸν σύστασις τοῦ Κυρίου «πῶ λησὸν σοὺ τὰ ὑπάρχοντα...», δι' ἅπαντας τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀπαίτησις τοῦ Θεοῦ ἀποξενώσεως τούτων ἀπὸ τὰ ὑλικά καὶ τὰ γήινα ἀγαθὰ, πρὸς τελείαν ἀφοσίωσιν τῶν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι ὁ κλῆρος τῶν τελείων.

Ἐν κατακλείδι ὁ Schnackenburg διατύπωνει τὰ συμπεράσματά του (I', 150-155). Ταῦτα εἶναι: α) Ὁ θέλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, πρέπει νὰ εἶναι τέλειος, νὰ πληροῖ δηλαδή τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. β) Ἡ τελειότης αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ

ἄλλως παρὰ ὡς ἀκολουθία καὶ μίμησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἀκολουθία σημαίνει τὴν ἐνεργὸν ἀποδοχὴν τῆς προσωπικῆς κλήσεως (das Jüngertum), ἡ ὁποία ἀκριβῶς ἔχει ἀξίαν, διότι εἶναι προσωπικὴ πρὸς ἕνα ἕκαστον διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀντιπροσωπευούσης εἰς τὸ διηνεκές τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. γ) Ἡ ἔνταξις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς. Ἡ τήρησις δὲ τῶν διατάξεων τούτων συνιστᾷ τὴν ὑπακοὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τὸ θεμέλιον τοῦ Μοναχισμοῦ. δ) Ἡ ἠθικὴ τελείωσις εἶναι χρέος παντός Χριστιανοῦ, πλὴν ὅμως αὕτη πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μίμησης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τοῦ ἐγκοσμίου περιβάλλοντός του. ε) Ἡ τελειότης αὕτη ἔχει ἀξίαν οὐχὶ ὡς ἀνέφικτον ιδεῶδες, ἀλλ' ὡς δυνατότης προσωπικῆς κατακτήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς πάντας. Αὕτη ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀντίληψις τοῦ A. Schnanckenburg περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας.

ζ'. Ὁ Ulrich Luck, ἐν ἔτος βραδύτερον ἐδημοσίευσε τὸ ἔργον του «Die Vollkommenheitsforderung der Bergpredigt. Ein aktuelles Kapitel der Theologie des Matthäus, München 1968»²⁴.— Ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀναπτύσσει εἰς πέντε παραγράφους τὸ ὅλον θέμα αὐτοῦ. Ἡ πρώτη παράγραφος συνιστᾷ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐργασίας ταύτης. Δι' αὐτῆς ἀναφέρεται· α) εἰς τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς ἐρμηνείας (9-13)· καὶ β) εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ἐκθέσεως τῆς ὁμιλίας ταύτης τοῦ Κυρίου (13-19). Ἐνταῦθα δηλαδὴ ὁ Luck προβάλλει τὸν Ματθαῖον εἰς τὰ πλαίσια τῆς Ἰουδαϊκῆς σοφιολογίας, ὡς ἐκφραστὴν τοῦ ἐσχατολογικοῦ θεοῦ δικαίου, διὸ καὶ ἀποφαίνεται ὅτι τὰ εἰς τὴν ὁμιλίαν ταύτην παρουσιαζόμενα λόγια τοῦ Κυρίου δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς συνθήματα ἐπαναστατικὰ διὰ μίαν κοινωνικὴν ἀλλαγὴν, ἀλλὰ μόνον ὡς προτροπαὶ μιᾶς διαρκοῦς ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως ὄλων τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ὁ Luck ἀφορμᾶται ἐπίσης εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματός του ἀπὸ τῆς προτροπῆς τοῦ Κυρίου· «Ἐσεσθε οὖν καὶ ὑμεῖς τέλειοι, ὡς περὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν» (Μαθ. 5,48), διερωτᾷται δὲ ἐν συνεχείᾳ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων μόνον διὰ τῆς πίστεως καὶ ἄνευ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα περικλείονται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τελειότητος. Οὕτω βλέπει καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ὑπαρξίν ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὁ Luck ἀντιλαμ-

24. Τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν σειρὰν «Theologische Existenz heute», τὴν ἐκδομένην ὑπὸ τῶν K. G. Steck καὶ G. Eichholz, Nr. 150.

βάνεται ούτω την ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίαν ὡς συνισταμένην ἀπὸ τοὺς κανόνας τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, διὸ καὶ ἀποδέχεται ὅλας τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, ὡς ἐκ τοῦ γράμματός των, λίαν σαφεῖς καὶ μὴ ἐχούσας ἀνάγκην οἰασθήποτε ἐρμηνείας. Τὴν ἐρμηνείαν θεωρεῖ ἀναγκαίαν, μόνον δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δυσκολεύονται νὰ τὰς ἐφαρμόσουν εἰς τὴν ζωὴν των. Διὰ τὸν Χριστιανὸν ὁμοίως τὸ προέχον εἶναι, κατὰ τὸν Luck, ἡ ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου συνειδητοποίησης τῆς ἀνάγκης τηρήσεως τῶν διατάξεων τούτων. Κατ' αὐτόν, ἡ ἀξία τῶν διατάξεων τούτων δὲν ἐξαρτᾶται οὔτε ἀπὸ τὴν θέλησιν, οὔτε ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἀνθρώπων νὰ τὰς ἐφαρμόσουν. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὁ Luck βλέπει ὄλον ἐν καὶ περισσότερον αὐξανομένην κατὰ τὰ τελευταῖα 150 ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια οἰκτρῶς καταπίπτει ἡ στάθμη τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου, διὰ τῆς συνεχοῦς παραβιάσεως τῶν διατάξεων τούτων. Διὸ καὶ οὗτος ἐκτιμᾷ ὡς θετικὸν ἐπίτευγμα τὴν ἔστω μερικὴν συνειδητοποίησιν, ἀπὸ τοῦ 10' αἰῶνος, τῆς μακρᾶν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ οἰκτρᾶς καταστάσεως τοῦ κόσμου, μέσα εἰς τὴν δίνην τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου νὰ εὕρῃ μόνος διέξοδον ἀπὸ τὰς πολλὰς συμπληγάδας τοῦ κακοῦ. Οὕτω βλέπει ὁ Luck ὅλον τὸν κόσμον, μάλιστα δὲ τὸν χαρακτηριζόμενον ὡς «Δ υ τ ι κ ὸ ν», ὑποκειμενον εἰς τὰς μεγάλας καὶ ποικίλας δυνάμεις τοῦ κακοῦ, ὥστε οὔτω νὰ παρουσιάζεται σκλάβος καὶ οὐχὶ κυρίαρχος τῆς θείας δημιουργίας. Ὁ Luck ἀναγνώριζει ὡς βασικὴν αἰτίαν τῆς πραγματικότητος ταύτης οὐχὶ τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ τὴν κατάχρησιν τῆς ἰδίας αὐτεξουσιότητος. Τὴν ζωὴν συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ὁ Luck ἀντιλαμβάνεται ὡς διαρκῆ προσωπικὴν μαρτυρίαν τῆς πίστεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν Χριστιανῶν, ὡς τὸ οὐσιαστικώτερον δηλαδὴ τεκμήριον τῆς χριστιανικῆς ταυτότητός των. Διὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, τὸ πρόβλημα ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἐκφράζεται διὰ τοῦ ἐρωτήματος· κατὰ πόσον εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς τῆς κοινωνίας καὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου, κατὰ τρόπον ὑπαγορευόμενον ἀπὸ τὴν τελειότητα ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν προϋποθέτουν αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας; Διὰ τὸν Luck εἶναι ἀρνητικὴ ἡ ἀπάντησις ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου. Κατ' αὐτόν, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ ἀποτελέσουν τὴν κοινωνίαν τῶν τελειῶν πρέπει νὰ εἶναι ὡς οἱ ὑπὸ τοῦ Κυρίου μακαριζόμενοι εἰς τοὺς στίχους Μτθ. 5,3-11, πτωχοὶ δηλαδὴ τῷ πνεύματι, πενθοῦντες, πραεῖς, ἐλεήμονες, καθαρὸι τῇ καρδίᾳ κλπ. Οὕτως ἐκλαμβάνει ὡς οὐτοπίαν τὴν ἠθικὴν τελειότητα, δεχόμενος ἀντ' αὐτῆς ὅτι, μόνος ὁ Κύριος ἐπλήρωσεν ὅλας τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, χάριν καὶ ὑπὲρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς ἁμαρτίας. Κατὰ τὸν Luck, αἱ διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας δὲν ἀπευθύνονται πρὸς μεμονωμένα ἄτομα, τοὺς πιστοὺς δηλαδὴ, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἐντὸς τοῦ σώματός της σημαίνει διαρκῆ κρίσιν, τὴν ὥραν δηλαδὴ τῆς

προσωπικῆς κρίσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν Χριστιανῶν, αὐτὴν ταύτην τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μέσα εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποῖον ἔχει ἀξίαν ἔγκριται εἰς τὴν μεταξύ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν μὴ Χριστιανῶν διαφορὰν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐνῶ δηλαδὴ κάθε κοινωνικὸς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζῆ διαρκῶς μέσα εἰς μίαν συνεχῶς ὑφισταμένην κρίσιν, ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ζῆ τὴν κρίσιν τῆς διαρκοῦς ἀντιθέσεώς του πρὸς τὸν κόσμον, προσπαθῶν οὕτω νὰ προσαρμύζηται ὁλονὲν καὶ περισσότερον πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι οὗτος διὰ τῆς πίστεώς του ἔχει ἐνταχθῆ εἰς τὴν κατὰ τοῦ κόσμου χριστιανικὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Luck, ἀναφερόμενος ἐνταῦθα εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἠθικῆς τοῦ «μ ε σ ο χ ρ ὶ ο υ» («Interimsethik») τοῦ Schweitzer²⁵ καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, ἀποκρούει ταύτην κατηγορηματικῶς, καθόσον δὲν δύναται νὰ δεχθῆ ὅτι, ἡ ἠθικὴ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἔχει ἀξίαν μόνον διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐσχάτων καιρῶν (αὐτόθι 13). Οὕτω δέχεται ὅτι αἱ διατάξεις αὗται ἀπευθύνονται πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Ὁ Luck ἀναφερόμενος εἰδικώτερον εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ἐκθέσεως τῆς ὁμιλίας ταύτης τοῦ Κυρίου (13-19) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐκθεσις αὕτη διαπνέεται ἀπὸ τὴν καθόλου θεολογικὴν σκέψιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου. Ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ τῆς ἐκθέσεως ταύτης πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἐκθεσιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὁ Luck συμπεραίνει ὅτι ὁ Ματθαῖος εἶχεν ἐνώπιόν του σταθερὸν διάγραμμα, περιέχον πλήρως τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν τοῦ λόγων τοῦ Κυρίου, τὴν διάταξιν τῆς ὁποίας καὶ ἠκολούθησεν ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος. Κατὰ τὸν Luck, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας ταύτης ἰδιαιτέρως προβάλλει ὁ Ματθαῖος διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συντεθέντος πλαισίου, τοῦ συνισταμένου ἐκ τῶν στίχων Ματθ. 5,1-2 καὶ 7,28. Τοιοῦτον πλαίσιον παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς ἄλλας ὁμιλίας τοῦ Κυρίου (πρβλ. Ματθ. 11,1. 13,53. 19,1. 26,1). Τέλος ὁ ἐρευνητὴς οὗτος ἀναγνωρίζει τὴν διατύπωσιν ταύτην τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ὡς καθαρὸν προῖον τοῦ συντακτικοῦ ἔργου ἐκάστου τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον τῆς παρουσίας ἐργασίας ὁ Luck ἀναφέρεται (20-38)· α) εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐξαγγελίαν καὶ εἰς τὴν διὰ τῶν Μαθητῶν του παράδοσιν τῆς ὁμιλίας ταύτης· β) εἰς τὴν δομὴν καὶ τὸ σοφιολογικὸν ὕφος τῆς. Οὗτος διακρίνει στενὴν συνύφανσιν, ὑπὸ τοῦ Ματθαίου, τῶν διατάξεων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὁμῶς, κατὰ τὸν Luck, ἡ συνύφανσις αὕτη ἀναγκάζει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς νόμος καὶ αὗται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πράγμα τὸ ὅποῖον ὁ ἐρευνητὴς οὗτος δὲν δέχεται. Κατ' αὐτόν, τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν πρώτην ἀποστολικὴν παράδο-

25. A. Schweitzer, *Das Messianitäts- und Leidensgeheimnis*. Eine Skizze des Lebens Jesu, Heft 1, Tübingen 1901, 18 ἐξ.

σιν τῆς ὁμιλίας ταύτης. Ὁ Luck προσπαθῶν νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ἔγινεν ἡ συνύφανσις αὕτη, τονίζει ὅτι ἀφετηρία ταύτης ὑπῆρξεν ἡ διακήρυξις τοῦ Κυρίου «Πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἡ γυγιεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ...» (Μρ. 1,15, πρβλ. Μτθ. 4,17), καὶ ὅτι ὁ Ματθαῖος ἀντιλαμβάνεται ταύτην συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ἴδιος ζῆ. Τούτων κύριον χαρακτηριστικὸν ἦτο τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἀντίθεσιν ὁμως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐμφανίζεται διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἰδέα τῆς ἐγγιζούσης βασιλείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας μάλιστα προβάλλεται τὸ τέλος τοῦ χρόνου, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ παρόντος κόσμου. Τὴν ἐσχατολογικὴν ταύτην ἀλλαγὴν ὁ Luck ἐπισημαίνει εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν ὁδὸν τῆς Ἀειπαρθένου Θεομήτορος, κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Λουκᾶ 1,51-53.

Διὰ πάντων τούτων ὁ Luck προσπαθεῖ ἀπὸ τοῦ κειμένου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλίας νὰ διεισδύσῃ ὀπισθεν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν τῇ ζωῇ τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀναπτυχθεῖσαν παράδοσιν τῆς ὁμιλίας ταύτης. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης αἱ πρὸς τοὺς ἐρμηνευτὰς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου ἀντιθέσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν σημαίνουν καὶ ρῆξιν τοῦ ἰδίου πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν νόμον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Περαιτέρω ὑποστηρίζει ὁ Luck ὅτι πολλοὶ Χριστιανοὶ ἔζησαν μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, χωρὶς νὰ λάβουν γινῶσιν ὅλων τῶν λόγων του καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς τόσον ἀξιολόγου ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλίας (26 ἐξ.). Εἰς τούτους συγκαταλέγει τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ὡς καὶ τοὺς παραλήπτας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἐβασίζοντο μόνον εἰς τὴν ὀρθὴν θεολογικὴν ἐκτίμησιν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Κατὰ τὸν Luck, τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Μτθ. 28,18-20, τὸ ὁποῖον μάλιστα δέχεται οὗτος καὶ ὡς ἔκφρασιν τῆς πρώτης ὁμολογίας πίστεως. Ὁ Luck ἀναγνωρίζει εἰς τὴν φράσιν «διὰ σκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμεν ὑμῖν» τὸν σύνδεσμον τοῦ σταυρικοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως πρὸς τὴν καθόλου διδακτικὴν παράδοσιν τοῦ Κυρίου, τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζει ὡς κτῆμα καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Περαιτέρω ἀναγνωρίζει ὁ Luck καὶ τὴν σοφολογικὴν ὕψην τῆς ὑπὸ τοῦ Ματθαίου διατυπώσεως τῆς ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλίας, ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ τούτου. Ἐκεῖνο ὁμως τὸ ὁποῖον ὁ Luck βλέπει ὅτι ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν διὰ τὴν θεολογικὴν σκέψιν τοῦ Ματθαίου εἶναι ἡ ἔννοια τῆς «τελειότητος», ἡ ὁποία καὶ φαίνεται εἰς αὐτὸν ἐδραζομένη ἀπολύτως εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς «πληρώσεως» τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην, νὰ ἐξετάσῃ τί σημαίνει ἡ λέξις «τέλειος», κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τοὺς Ραββίνους, καὶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν γενικώτερον, τὰ κείμενα τοῦ Qumran, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Παῦλον, τὸν Λουκᾶν, καὶ αὐτὸν τὸν

Ματθαῖον. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν ταύτην ὁ Luck ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία δὲν πρέπει νὰ νοῆται ὡς κατάλογος τῶν ἀξιώσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἀπλή σύνοψις τῆς περὶ τῆς τελειότητος διδασκαλίας του.

Εἰς τὴν τρίτην παράγραφον (39-48) τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ Luck ἀναζητεῖ τὸν στόχον τῆς ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ἐκθέσεως τῆς παρουσίας ὁμιλίας τοῦ Κυρίου. Οὕτω καταλήγει εἰς τὴν ἀποψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία, προβάλλει διὰ τῶν περὶ τῆς ἠθικῆς τελειότητος ἀπαιτήσεών της τὴν σοφιολογικὴν ἐκείνην θεολογίαν, ἡ ὁποία ἤτο λίαν διαδεδομένη εἰς τὸν ὄψιμον Ἰουδαϊσμόν καὶ εἰς τὸν ἀρχέγονον Χριστιανισμόν, ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τῶν ὁποίων καὶ παρέλαβεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος τὴν περὶ τῆς ἠθικῆς τελειότητος διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸν Luck, ὁ νόμος παρουσιάζεται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Ματθαίου ὡς ἡ διακήμενος τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ λόγος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἡ μόνη ὀρθὴ ἔρμηνεία τοῦ νόμου τούτου (πρβλ. Ματθ. 11,28-30). Οὕτω κατανοεῖ ὁ Luck πῶς ταυτίζονται αἱ ἔνοιαι «σ ο φ ί α» καὶ «δ ι κ α ι ο σ ύ ν η», καὶ πῶς βλέπει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος τὰ πάντα κατατείνοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Ἐπαναλαμβάνεται, ὅτι ὁ Luck βλέπει τὸν Ματθαῖον τελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς σοφιολογικῆς σκέψεως τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι ὁ τελευταῖος οὗτος ἡρμήνευσε τὸν νόμον διὰ τῆς σοφιολογίας. Καὶ κατὰ τὸν Luck, ἡ ἀξία τοῦ νόμου ἐγκρατεῖται εἰς τὴν δι' αὐτοῦ γινώσκιν τῆς ἀληθοῦς σοφίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν κατανοεῖ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, διότι ἡ εἰς τὸν κόσμον δρᾶσίς του εἶναι κεκαλυμμένη. Ταύτην δὲ ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς δεχομένους τὰς διατάξεις του, αἱ ὁποῖαι εἰδικώτερον ἀναφέρονται εἰς τὴν θεῖαν δικαιοσύνην καὶ τὴν θεῖαν ἀγάπην, τῶν ὁποίων ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνιστᾷ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν.

Εἰς τὴν τετάρτην παράγραφον (49-56) ὁ Luck ζητεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὴν σχέσιν τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπερτάτης ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ματθαίου διατύπωσιν τῆς ὑπερτάτης θείας σοφίας. Κατὰ τὸν Luck, ὁ Ματθαῖος ζῆ καὶ σκέπτεται μέσα εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς σοφιολογικῆς εὐσεβείας, πλὴν ὅμως τὸ Εὐαγγέλιόν του περιέχει καὶ στοιχεῖα ἀποκαλυπτικά, ἀναφερόμενα εἰς τὴν προσδοκίαν τῆς τελικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀπολύτως καὶ στενωῶς συνδεδεμένη πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τὴν πέμπτην παράγραφον (57-62) ὁ Luck ἀναφέρει: α) εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας· β) εἰς τὴν σχέσιν τῆς περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (59-62). Ὡς πρὸς τὸ ἐφαρμόσιμον τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ὁ Luck φρονεῖ ὅτι ἐν τοιοῦτον ἐρώτημα σημαίνει ἀνεπίτρεπτον ἀνάμιξιν εἰς τὰ θέματα τοῦ μέλλοντος, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τοῦ

Θεοῦ. Κατ' αὐτόν, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ στηρίξη τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ μόνος δυνάμενος νὰ τὸν δικαιώσῃ, διὸ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε εἰς τὰ άτομα, οὔτε εἰς τὰς κοινωνίας, ἢ ἀναζητήσις ἐνὸς ιδεώδους πρὸς προβολὴν αὐτοῦ ὡς τοῦ συγκεκριμένου στόχου τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Κατὰ τὸν Luck, ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ συμφωνοῦν πάντοτε πρὸς τὸ θεῖον δίκαιον, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν εἶναι ἐμφανῆς ἢ σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν πάλιν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος σχέσεων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ Luck δέχεται ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν πάντοτε νὰ ταυτίζεται πρὸς τὰ ιδεώδη οἰασθήποτε ἀνθρωπίνης σκέψεως, διότι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ προβάλλει ὡς ἀξίωσιν τὴν διαρκῆ ἀλλαγὴν καὶ πρόοδον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουσιν νὰ φθάσῃν εἰς τὸν στόχον καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς θείου προορισμοῦ των, ἀκόμη καὶ ἂν οὗτος δὲν ἀποκαλυφθῇ εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐπίγειον ζωὴν των. Πάντως κατὰ τὸν Luck, τὴν σχέσιν τῆς ἠθικῆς σκέψεως τῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ προσδιορίζουν τὰ χωρία Ματθ. 5,48 «Ἐσεσθε οὖν καὶ ἡμεῖς τέλει οἰ...» καὶ Ρωμ. 3,28 «Λογιζόμεθα οὖν πιστεῖ δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου». Κατὰ τὸν Luck, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἐξ Ἰσου διὰ τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Παῦλον ὁ ὑψωθείς Κύριος (Ματθ. 28,16-20. Φιλιπ. 2,6-11), ὁ Υἱὸς Δαυὶδ (Ματθ. 1,1. Ρωμ. 1,3), ἔγκειται δὲ ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἰς τὴν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν ἐκάστου τούτων θέσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔναντι τοῦ νόμου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ πληρῶν τὸν νόμον (5, 17-20), κατὰ δὲ τὸν Παῦλον, τὸ τέλος τοῦ νόμου (Ρωμ. 10,4). Τοῦτο σημαίνει ὅτι κατ' οὐσίαν ἀμφοτέροι διδάσκουν τὰ αὐτὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔναντι τοῦ νόμου.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐνεφανίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας καὶ ἄλλαι ἀξιόλογοι ἐργασίαι, ἀφορῶσαι ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ἐξ αὐτῶν σημειοῦνται ἐνταῦθα αἱ ἐργασίαι τῶν κάτωθι.

η'. J ü r g e n M o l t m a n n. Αἱ πέντε ἐργασίαι αὐτοῦ²⁶, ἀντιτί-

26. Ὁρα J ü r g e n M o l t m a n n, α) *Die Wahrnehmung der Geschichte in der evangelischen Sozialethik*. Evangelische Theologie 20, 1960, 263-287, β) *Theologie der Hoffnung*. Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie, München 1964, γ) *Existenzgeschichte und Weltgeschichte*. Auf dem Wege zu einer politischen Hermeneutik des Evangeliums. «Evangel. Kommentar» 1, 1968, 13-20, δ) *Umkehr zur Zukunft*, München 1970, 148-167: «Argumente für eine eschatologische Theologie», ε) *Bergpredigt, Revolution der Welt durch Gott?* Leitlinien (13 Κηρύγματα), Tübingen-Stuttgart 1973.

θενται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ R. Bultmann, κατὰ τὴν ὁποίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία οὐδεμίαν παρέχει βάσιν διὰ τὴν ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ κόσμου. Ὁ Moltmann ἔλωσ τὸναντίον ὑποστηρίζει ὅτι ἄνευ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας οὐδεμία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσκηθῇ ἀνθρωπιστικὴ διαφώτισις τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἀντιμετώπισις τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυνάτων. Οὗτος μάλιστα ὑποστηρίζει εἰς μίαν τῶν ἐργασιῶν τούτων²⁷ ὅτι οἱ Μακαρισμοί, αἱ ἀντιθέσεις τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐρμηνευτὰς τοῦ νόμου, καὶ ἡ πρόσκλησις του πρὸς μίμησιν τῆς θείας ζωῆς του, συγκροτοῦν τὴν πραγματικότητά τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

θ'. E. Schiek. Ὁ Ἑλβετὸς οὗτος εὐσεβιστὴς θεολόγος, συντάξαε κατὰ τὸ ἔτος 1961 τὴν ἐργασίαν του, «Die Ethik der Bergpredigt», ἢ ὁποία εἰς δευτέραν ἐπεξεργασίαν παραμένει ἀνέκδοτος μεταξὺ τῶν καταλοίπων αὐτοῦ²⁸. Δι' αὐτῆς ὁ συγγραφεὺς προβάλλει τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ὡς τὸν μοναδικὸν τρόπον μιμήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν.

ι'. H. Girgensohn. Οὗτος εἶναι συντάκτης ἐργασίας ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Bergpredigt. Eine Auslegung für die Gemeinde, Witten 1962». Εἰς αὐτὴν ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τὸν κόσμον διάφορον τοῦ πεπτωκότος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον παρέδωκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, τῶν ὁποίων ἢ προστακτικὴ διατύπωσις ἐκφράζει κατηγορηματικῶς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πλήρους καὶ ἀκριβοῦς τηρήσεώς των. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος μάλιστα βλέπει εἰς τὸν μακαρισμὸν «Μακάριοι οἱ πρᾶεῖς...» (Μτθ. 5,5) τὴν ὑποχρέωσιν πάντων τῶν Χριστιανῶν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς κατὰ Θεὸν κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως ἔλου τοῦ κόσμου, τῆς ὁποίας ἕμως ὁ κομμουνισμὸς ἐκφράζει μόνον τὴν ἐκκοσμικευμένην μορφήν. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος διαπνεόμενος ἐμμόνως ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς παγκοσμίου κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως δέχεται καὶ αὐτὴν τὴν τελικὴν καταστροφὴν τῶν ἐσχάτων χρόνων, ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ Χριστὸν πνευματικῆς ἐπαναστάσεως ταύτης.

ια'. J. Soucek. Ὁ Τσέχος οὗτος θεολόγος, πιστὸς εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν παράδοσιν τῆς πατρίδος του, εἰς ἐρμηνευτικὸν ἄρθρον του²⁹ ἐρμηνεύει σοσιαλιστικῶς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας.

27. Ὁρα *Umkehr zur Zukunft*, 148 ἐξ.

28. Πρβλ. U. Berner, μν. ἔργ., 249.

29. J. Soucek, *Salz der Erde und Licht der Welt*. Zur Exegese von Mt 5, 13-16. Theologische Zeitschrift, Basel 19, 1963, 169-179.

ιβ'. H. Wolf. Ούτος είναι ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου «Geist der Bergpredigt»³⁰, διὰ τοῦ ὁποίου παρέχεται ὡσαύτως σοσιαλιστικὴ ἑρμηνεία τοῦ νοήματος τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑόρου Ὁμιλίας.

ιγ'. Hans Thiemme. Οὔτος εἶναι ὁ συντάκτης τῆς εἰσηγήσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς «Ἑβδομάδος τῆς Βίβλου», τῶν ἐτῶν 1965-1966. Ἡ εἰσηγήσις αὕτη φέρει τὸν τίτλον «Die Bergpredigt. Hören und Tun, Berlin, (ο. J.)». Δι' αὐτῆς παρέχεται σύντομος ἀνασκόπησις ὀκτῶ θεωρήσεων τῆς ἑρμηνείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑόρου Ὁμιλίας, ἥτοι τῆς χριστολογικῆς, τῆς ἐκκλησιολογικῆς, τῆς παγκοσμίου, τῆς σωτηριολογικῆς, τῆς ἐσχατολογικῆς, τῆς ἀπολογητικῆς, τῆς κηρυγματικῆς καὶ τῆς «μεθοδολογικῆς». Δι' ὄλων τούτων προσπαθεῖ ὁ λίαν πραγματιστὴς συγγραφεὺς νὰ συσχετίσῃ ἅπαντα τὰ θέματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑόρου Ὁμιλίας.

ιδ'. Heinz Zahrnt. Καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς τραγικῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου ἀσκεῖ οὔτος κριτικὴν θεώρησιν τῆς συγχρόνου θεολογίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ διὰ τοῦ ἔργου του «Die Sache mit Gott. Die protestantische Theologie im 20. Jahrhundert, München 1966, 2. Aufl. 1972». Διὰ τῆς κριτικῆς ταύτης ὁ Zahrnt ἀποβλέπει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων συνειδητοποίησιν τῆς ἀνάγκης ἀναζητήσεως νέων τρόπων προσφορᾶς τῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὸν ἄνθρωπον³¹.

ιε'. A. Schabert. Οὔτος εἰς μάτην προσπαθεῖ διὰ τῆς ἐργασίας του «Die Bergpredigt. Auslegung und Verkündigung, München 1966» νὰ συμβιβάσῃ τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑόρου Ὁμιλίας πρὸς τὸ δόγμα τοῦ Προτεσταντισμοῦ, τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ μόνης τῆς πίστεως.

ιστ'. U. Duchrow. Οὔτος παρέχει διὰ τῆς ἐργασίας του «Wirkungen der Bergpredigt im neunzehnten Jahrhundert»³² σύντομον διάγραμμα τῶν ἐπιδράσεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὑόρου Ὁμιλίας ἐπὶ τῶν διαφόρων πολιτικοκοινωνικῶν συστημάτων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐργασίας ταύτης. Κατὰ τὸν συντάκτην της,

30. Ὑρα Neues Evangelisches Soziallexikon, 5. Aufl. Stuttgart 1965, 149-152.

31. Ὑρα ἰδίᾳ τὰς σελίδας 185 ἐξ., 218 ἐξ., 242 ἐξ., 335 ἐξ., 443 ἐξ.

32. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπέτελεσε τὴν εἰσηγήσιν τῆς («Kirchentag») ἐκκλησιαστικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1969, τῆς Στουτγάρδης, διὸ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «Information und Materialien», ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ C. Wolf ἔν ἔτος πρὸ τῆς Συνελεύσεως ταύτης (Stuttgart 1968).

οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουσαν νὰ ἀξιοποιήσουν καὶ πολιτιστικῶς τὰς ἠθικὰς διδασκαλίας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, μάλιστα δὲ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης.

ιζ'. Christian Krause. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος παρουσιάζει μίαν ὄντως νέαν πλευρὰν τῆς ἐρεύνης τῶν θεμάτων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας εἰς τὴν ἐργασίαν του «Die Bergpredigt in den Oekumenischen Studien seit dem zweiten Weltkrieg»³³. Ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης τὴν ἀπὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἀνάπτυξιν εἰς τοὺς Οἰκουμενικοὺς Διαλόγους τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τὴν ἔκτοτε γενομένην ἐσχολογικὴν καὶ ἠθικὴν ἐρμηνείαν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὅτι δὲν ἔχει γίνῃ, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, σοβαρὰ συσχέτισις τῶν περὶ «κοινωνίας» πολλῶν συζητήσεων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸ νόημα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Κατὰ τὸν Krause, ἡ διαπίστωσις αὕτη φανερώνει ὅτι ἔχι μόνον τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ συγκροτοῦσαι αὐτὸ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαι, ἐλάχιστα ἀσχολοῦνται ἐπὶ τῆς τόσον οὐσιαστικῆς ταύτης διδασκαλίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ἢ ἀναπλήρωσις τῆς ὁποίας θὰ ἀποτελέσῃ, κατ' αὐτόν, λίαν ἀξιόλογον προσφορὰν μάλιστα εἰς τὰς τόσον συχνὰς περιπτώσεις ἀσκήσεως βίας, καὶ τῶν παντοίων κοινωνικῶν ἀναστατώσεων.

ιθ'. Swami Omkaranada. Ὁ Ἑλβετὸς οὗτος συντάκτης τῆς ἐργασίας «Der universelle Geist der Bergpredigt»³⁴ ἐπιχειρεῖ μίαν μυστικοπαθῆ θεώρησιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας. Οὗτος διακατέχεται ἀπὸ τὴν σκέψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ «γνώσις τοῦ Θεοῦ» καθιστᾷ κάθε ἄνθρωπον «φῶς τοῦ κόσμου», ὁμολογεῖ δὲ ὅτι προσωπικῶς ἐκτιμᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν περισσότερον ἀπὸ πᾶν ἄλλο τμήμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀκριβῶς διότι θεωρεῖ ταύτην δύναμιν ἀναπλάσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτόν, ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία παρέχει εἰς πάντα ἄνθρωπον τὸ φῶς τῆς ζωῆς πρὸς διατήρησιν αὐτῆς μέσα εἰς τὸ ἄλλως σκοτεινὸν περιβάλλον τοῦ παρόντος κόσμου.

ιθ'. P. Tillich. Ὁ Γερμανὸς οὗτος φιλόσοφος καὶ θεολόγος προσπαθεῖ διὰ τῆς ἐργασίας του «Die religiöse Lage der Gegenwart» νὰ ἀσκήσῃ κριτικὴν ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τοῦ συγ-

33. Ὅρα «Lettres Romanes, Louvain 18, 1968, 65-74». Ἡ ἐργασία αὕτη ἐξεδόθη καὶ Ἑλληνιστί: Christian Krause, *The Sermon on the Mount in Ecumenical Thoughts since World War II*. «Lutheran World» 15, 1969, 52-59.

34. Ἐξεδόθη εἰς Schopfheim (Schwab.) 1968, 2. Aufl. 1970.

χρόνου κόσμου, προβάλλει δὲ ὡς κριτήριον ταύτης καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας.

κ'. Johannes Kuhn. Καὶ αὐτὸς ἐπιχειρεῖ διὰ τῆς ἐργασίας του «Die bessere Gerechtigkeit. Die Bergpredigt zwischen Utopie und Realität, Stuttgart 1969» οὐσιαστικὴν ἀναθεώρησιν τῆς συγχρόνου ἠθικῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῶν θεολογικῶν ἀντιλήψεων περὶ τῆς δυνατότητος ἢ μὴ ἐφαρμογῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας.

κα'. Petr Pokorný. Ὁ Τσέχος οὗτος θεολόγος ἐδίδαξεν ὡς ἐπισκέπτης καθηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Greiswald κατὰ τὰ ἔτη 1967-1968 τὰς θέσεις του ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ταύτας ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Der Kern der Bergpredigt. Eine Auslegung, Hamburg 1969». Ὁ Pokorný παρουσιάζεται διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας γνωρίζων καλῶς τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ, τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, προσπαθεῖ δὲ νὰ πρωτοτυπήσῃ δι' ἑνὸς συμβιβασμοῦ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας πρὸς τὰς προσωπικὰς του μαρξιστικὰς πεποιθήσεις. Οὕτω δέχεται τὴν μὲν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς ὑπερκόσμιον ὑπόθεσιν, τὴν δὲ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίαν ὡς τὴν ἀσφαλῆ βᾶσιν μιᾶς οὐσιαστικῆς ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου, διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, καὶ οὐχὶ διὰ νομικῶν διατάξεων. Κατὰ τὸν Pokorný, τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἐκφράζουν ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἀποψίς του, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ 12ον κεφάλαιον τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς ἀπηχεῖ τὸ οὐσιαστικὸν νόημα τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Τῶν διατάξεων τούτων ἡ ἠθικὴ ἀξία προβάλλεται διὰ τῆς ἐρμηνείας, χρέος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ μεταβίβασις αὐτῶν ἀπὸ τὰ ἄτομα εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, καὶ εἰς τὸ παγκόσμιον πολιτικὸν πεδῖον.

κβ'. Dorothee Sölle. Ἡ Γερμανοαμερικανὶς αὕτη, θεολόγος καὶ ὀπαδὸς τῆς θεολογίας τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ, ἐπιχειρεῖ εἰς δύο ἐργασίας τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας³⁵. Διὰ τοῦτο καὶ ἀποδέχεται τὴν περὶ πτωχῶν διατύπωσιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (6, 21· 24-25) καὶ οὐχὶ τοῦ Ματθαίου (5,3).

κγ'. F. Grässmann. Οὗτος ἐπιχειρεῖ πρωτοτύπως ἱεραποστο-

35. Ὁρα Dorothee Sölle, *Atheistisch an Gott glauben?* Beiträge zur einer Theologie, 3. Aufl., Olten-Freiburg 1969, 77-96. Τῆς αὐτῆς, *Politische Theologie*. Auseinandersetzung mit R. Bultmann, Stuttgart-Berlin. Πρβλ. U. Berner, μν. ἔργ., 176, ὑποσ. 64-67 καὶ 251.

λικὴν θεώρησιν τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας³⁶, εἰς τὰς ὁποίας διακρίνει ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης δύο ἀντιτιθεμένας δυνάμεις, τὴν κεντρομόλον δηλαδὴ καὶ τὴν κεντρόφυγα.

κδ'. M. Hengel. Ἰδιότυπος εἶναι ἡ ἀντίληψις, τὴν ὁποίαν ἔχει οὗτος περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Ὑποστηρίζει δηλαδὴ εἰς τὸ δημοσίευσμά του «*Leben in der Veränderung. Ein Beitrag zum Verständnis der Bergpredigt*»³⁷, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία ἔχει καθαρῶς θεοκρατικὸν περιεχόμενον, ἄνευ ἴχνους πρακτικῆς, ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς, σημασίας. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον δέχεται οὗτος ὡς πρακτικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίαν εἶναι ἡ ἐν αὐτῇ ἔκφρασις τῆς ἀνάγκης ἀλλαγῆς τῆς ζωῆς ἀτόμων καὶ λαῶν, θέμα τὸ ὁποῖον ὅμως ἀντιλαμβάνεται ὡς χρέος μόνον τῶν πολιτικῶν, καὶ οὐχὶ ὡς ἠθικὴν πρὸς πάντας ἐπιταγὴν.

κε'. Heinz - Dieterich Wendland. Οὗτος προσπαθεῖ εἰς τὴν παράγραφον 4 τοῦ ἔργου του «*Ethik des Neuen Testaments, Göttingen 1970, 16-22*» νὰ προσδιορίσῃ τὸ νόημα τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας, τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται ὡς φιλολογικὴν καὶ θεολογικὴν σύνθεσιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, γενομένην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου ἐν τόπῳ πεδινῷ, ὡς ταύτην διέσωσεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Ἐνταῦθα ὁ Wendland πρὸς διατύπωσιν τῆς γνώμης του περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἀναφέρεται εἰς τὰς ἄχρι τότε διατυπωθείσας θεωρίας· α) τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς «*δ ι π λ η ς ἡ θ ι κ ῆ ς*»· β) τοῦ Λουθῆρου περὶ τῆς συνειδητοποιήσεως διὰ τῶν διατάξεων τούτων τῆς ἁμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς παντελοῦς ἀδυναμίας του νὰ σωθῇ δι' ἰδίων μέσων· γ) τῶν ἰδεαλιστῶν τῶν ΙΘ' καὶ Κ' αἰώνων περὶ ἐνισχύσεως τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν φρονήματος τῶν πιστῶν διὰ τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας· δ) τῆς ἐσχατολογικῆς τῶν J. Weiss καὶ Albert Schweitzer, περὶ τῆς «*μεσοχρόνου ἠθικῆς*» ἀξίας τῶν διατάξεων τούτων· ε) τῆς ἄκρας ἐνθουσιαστικῆς ἐρμηνείας τοῦ θρησκευτικοῦ σοσιαλισμοῦ (Τολστόη κλπ.)· στ) τῆς χριστολογικῆς τοῦ E. Thurneysen. Ὁ Wendland μετὰ σύντομον κριτικὴν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν ἀποφαίνεται κατηγορηματικῶς περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας. Κατ' αὐτὸν, αἱ διατάξεις τῆς ὁμιλίας ταύτης ἀποτελοῦν ἐντολὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους

36. F. Grassmann, *Die Bergpredigt in der Bibelwoche*. Praxis Ecclesiae. Festschrift für K. Frör. Hrsg. von D. Stollberg, München 1970, 383-490.

37. Ὁρα Evangelische Kommentare 3, 1970, 647-654.

ὡς κανόνες ζωῆς πρὸς ἐφαρμογὴν. Δι' αὐτῶν καθορίζεται τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγάπης, τῆς πλέον κατηγορηματικῆς ἐντολῆς, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀσκήται ἐμπράκτως ὑπὸ πάντων καὶ πρὸς ὅλας τὰς διαστάσεις καὶ τὰς ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Wendland προβάλλει τὴν ἀγάπην ὡς τὴν βάσιν τῆς κατὰ Θεὸν νέας μετὰ Χριστὸν τάξεως τοῦ κόσμου. Πρόβλημα παραμένει δι' αὐτόν, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ἐγκοσμίου πραγματικότητος.

κστ'. Theo Brüggemann. Καὶ οὗτος ὑπογραμμίζει, διὰ τῆς ἐργασίας του «Gebete zur Bergpredigt, Lahr (Basel) 1971», τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, κατὰ τρόπον ὥστε αὕτη νὰ ἐκφράζη αὐτὴν ταύτην τὴν πίστιν των.

κζ'. H. Günther. Οὗτος προσπαθεῖ διὰ τοῦ ἔρθρου του «Die Gerechtigkeit des Himmelreiches in der Bergpredigt»³⁸ νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης, ὡς αὕτη παρουσιάζεται εἰς τὰς διατάξεις τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, πρὸς τὴν περὶ δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου δογματικὴν διδασκαλίαν τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

κη'. Milan Machovec. Ὁ Τσέχος οὗτος, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας, παρουσιάζεται εἰς τοὺς κόλπους τῆς Τσεχικῆς Ἐκκλησίας ὡς συνεχιστὴς τῆς προσπάθειας τοῦ προκατόχου τοῦ Petr Pokorny. Ὁ Machovec ἐδημοσίευσεν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Jesu's für Atheisten, Stuttgart—Berlin 1972», εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζει τὸν διδάξαντα τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς τὸν μεγαλύτερον προφήτην τῆς ἐποχῆς του, διότι, κατ' αὐτόν, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνδυάζει τὴν πλήρη γνῶσιν τῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως πρὸς τὰς νέας πρόσωπικὰς του καὶ ὑπερόχους διδασκαλίας. Τὸ ἀποκορύφωμα τούτων εἶναι, κατ' αὐτόν, αἱ ἐντολαὶ τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπης καὶ τῆς ἀνεξικακίας, τὰς ὁποίας ἀποκρούει ὁ Μαρξισμός, καὶ αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν ἐνὸς θετικοῦ διαλόγου μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Μαρξισμοῦ. Εἶναι φυσικόν, ἡ Τσεχοσλοβακία, χώρα εὐρισκομένη μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ, νὰ παρουσιάσῃ ἀλλεπαλλήλους προσπάθειας ἐνὸς θετικοῦ διαλόγου μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Μαρξισμοῦ. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης παρουσιάζονται ὄντως ἐνδιαφέρουσαι καὶ αἱ λοιπαὶ σχετικαὶ δημοσιεύσεις τοῦ Machovec³⁹.

38. Ὁρα «Kerygma und Dogma» 17, 1971, 113-126.

39. Ὁρα M. Machovec, *Marxismus und dialektische Theologie*. Zürich 1965. Τὸ ὄ ἀ ὄ τ ο ὄ, «Die Sache Jesu» und marxistische Selbstreflexionen. Hrsg. von J. Fatscher—M. Machovec, *Marxisten und die Sache Jesu*, 2. Aufl., München 1975, 85-102.

κθ'. H. Schulze. Οὗτος προσπαθεῖ εἰς τὰ πλαίσια τῶν νεωτέρων προτεσταντικῶν ἀντιλήψεων νὰ συμβιβάσῃ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διὰ μόνης τῆς πίστεως, πρὸς τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἠθικῆς ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας. Τὴν προσπάθειαν ταύτην παρουσιάζει τὸ ἄρθρον του «Was heisst Veränderung»⁴⁰.

λ'. Helmut Schmidt. Ὁ τ. Καγκελλάριος τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἐδημοσίευσεν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Als Christ in der politischen Entscheidung, Gütersloh 1976»⁴¹. Δι' αὐτοῦ προσδιορίζει τὰς σχέσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ δημοκρατικοῦ κόμματός του πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ καθαρῶς πολιτικὸν περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τούτου ἐκφράζει κατηγορηματικῶς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀσκήσεως μιᾶς καθαρῶς χριστιανικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν «ἀνοικτῆν» κοινωνίαν. Ἐνταῦθα ὁ H. Schmidt ὑπογραμμίζει τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ἰδεολογικὴν ἀσυνέπειαν, τὰς ὁποίας διακρίνει εἰς ὅλα τὰ χριστιανικῆς ἀποχρώσεως πολιτικὰ κόμματα. Κατὰ τὸν Schmidt, οὐδεμία ἔμπρακτος ἐφαρμογὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι δυνατὴ εἰς τὰ κοινωνικοπολιτικὰ θέματα, διὰ τῆς πολιτικῆς. Ἄπτόν παράδειγμα τῆς θέσεως ταύτης διὰ τὸν Schmidt εἶναι αἱ ἀποφάσεις τῆς Γερμανικῆς Βουλῆς ἐπὶ τῆς § 218 τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, καὶ εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ἐντεῦθεν ἀποφαίνεται οὗτος ὅτι ἡ πολιτεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὰ μεταφυσικὰ διαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε πρὸς τὰ περὶ αὐτὰ συναφῆ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα, κατ' αὐτόν, εἶναι θέματα τῆς ἀτομικῆς ζωῆς καὶ τῆς προσωπικῆς εὐθύνης ἑνὸς ἐκάστου. Ὁ Schmidt ὑποστηρίζει ὅτι τὸν πολιτικὸν ἄνδρα πρέπει νὰ ἀπασχολοῦν μόνον αἱ συνέπειαι, τὰς ὁποίας ἔχουν διὰ τὴν πολιτείαν αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ πεποιθήσεις τῶν πολιτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ διερωτᾶται, κατὰ πόσον πρέπει τὰ θέματα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν νὰ ἀποτελοῦν ὑποθέσεις τῆς προσωπικῆς διαθέσεώς των, ἢ νὰ ἀναληφθῇ καὶ δι' αὐτὰ ἡ πλέον ἐνδεδειγμένη προσπάθεια τῆς πολιτείας πρὸς πληροφόρησιν πάντων περὶ τῆς ἀξίας τούτων διὰ τὴν ἰδιωτικὴν καὶ τὴν δημοσίαν ζωὴν. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ὅλη ἐκθεσις τῶν σκέψεων τούτων τοῦ Καγκελλάρου Schmidt δὲν παρουσιάζει τὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὴν σοβαρότητα τοῦ ὅλου θέματος θεμελίωσιν, διὸ καὶ ἀβασανίστως ἀποβαίνει τοῦτο εἰς βᾶρος πάσης σκέψεως ἐφαρμογῆς καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν λαῶν τῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας.

(Συνεχίζεται)

40. Ὁρα «Kerygma und Dogma», Göttingen 1972, 18, 56-70.

41. Ὁρα «Herder Korrespondenz. Monatsschrift für Gesellschaft und Religion», Freiburg i. B. 30, 1974, 480: «Die Bergpredigt und die Sozialisten».